

Regeringens proposition

1980/81: 43

med förslag till lag om militär grundutbildning för kvinnor, m. m.;

beslutad den 23 oktober 1980.

Regeringen föreslår riksdagen att antaga de förslag som har upptagits i bifogade utdrag av regeringsprotokoll ovannämnda dag.

På regeringens vägnar

THORBJÖRN FÄLLDIN

ERIC KRÖNMARK

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen lämnas förslag om en tjänstgöringsskyldighet för kvinnor som genomgår militär grundutbildning. Förslaget syftar till att dessa kvinnor skall kunna få ställning som krigsmän under utbildningen. Uppräkningen i 21 kap. 20 § första stycket brottsbalken av vilka som är krigsmän föreslås därför omfatta även kvinnorna. Förslaget innehåller också vissa grundläggande bestämmelser om själva grundutbildningen. Motsvarande bestämmelser finns f. n. i förordningen (1979: 1207) om militär grundutbildning för kvinnor. Genom en ändring i skadeståndslagen (1972: 207) föreslås vidare att kvinnorna skall likställas med arbetstagare vid tillämpningen av lagen.

Bestämmelserna föreslås träda i kraft den 1 januari 1981.

1 Förslag till

Lag om militär grundutbildning för kvinnor

Härigenom föreskrivs följande.

Inledande bestämmelse

1 § Kvinnor som vill få anställning som officerare vid försvarsmakten måste genomgå militär grundutbildning enligt denna lag. Regeringen bestämmer vilka krav i övrigt som skall gälla för anställningen.

Utbildningen

2 § Grundutbildningen skall till längd och innehåll motsvara den grundutbildning som en jämförbar kategori värnpliktiga fullgör enligt värnpliktslagen (1941:967).

3 § Antagning till grundutbildningen sker efter ansökan och särskild antagningsprövning.

Tjänstgöringsskyldighet m. m.

4 § En kvinna som har antagits till grundutbildningen är skyldig att efter inkallelse inställa sig till utbildningen och fullgöra denna i enlighet med meddelade föreskrifter. Hon får inte avbryta utbildningen förrän hon har meddelat sin vilja att göra detta till den myndighet som regeringen bestämmer.

5 § I fråga om laga förfall skall 41 och 42 §§ värnpliktslagen (1941:967) tillämpas.

6 § Sedan en kvinna har antagits till grundutbildningen gäller 34, 35 och 37 §§ värnpliktslagen (1941:967) för henne tills utbildningen slutar.

Skiljande från utbildningen

7 § Från grundutbildningen skiljs den som

1. visar sig olämplig för fortsatt utbildning till officer vid försvarsmakten, eller
2. på grund av sjukdom eller av annan anledning är frånvarande från utbildningen i sådan utsträckning att hon inte kan tillgodogöra sig denna.

Förmåner

8 § En kvinna har under grundutbildningen och i samband med antagningsprövningen rätt till samma förmåner som värnpliktiga har under grundutbildningen enligt värnpliktslagen (1941:967).

Om rätt till familjebidrag, ersättning vid personskada och grupplivförsäkring finns särskilda bestämmelser.

Bemyndigande

9 § Regeringen får föreskriva att en bestämmelse i denna lag skall tillämpas också på annan föreskriven utbildning som en kvinna genomgår för att kunna få anställning vid försvarsmakten som officer.

Regeringen eller en myndighet som regeringen utser bemyndigas att meddela ytterligare föreskrifter i frågor som behandlas i denna lag.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1981 och tillämpas också på kvinnor som har antagits till grundutbildning enligt förordningen (1979: 1207) om militär grundutbildning för kvinnor.

2 Förslag till

Lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrivs att 21 kap. 20 § brottsbalken skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Krigsmän *äro* enligt denna balk de vilka såsom regementsofficerare, kompaniofficerare, plutonsofficerare, gruppchefer, reservofficerare eller meniga *äro* anställda vid *krigsmakten*, värnpliktiga som ej fått tillstånd till vapenfri tjänst samt hemvärnsmän och hemvärnsrekryter, samtliga under den tid de i sådan egenskap *äro* tjänstgöringsskyldiga. Krigsmän *äro ock*, i den mån regeringen med hänsyn till behovet av befälsföring och övriga tjänstgöringsförhållanden så förordnar, de som eljest *äro* anställda vid *krigsmakten* eller förbundet sig att såsom frivilliga fullgöra krigstjänst, under den tid de i sådan egenskap *äro* tjänstgöringsskyldiga. Om någon åtnjuter ledighet som ej är begränsad till kortare tid än två månader, anses han icke tjänstgöringsskyldig. Närmare bestämmelser om vad som avses med *krigsmakten* meddelas av regeringen.

Föreslagen lydelse

21 kap.
20 §¹

Krigsmän *är* enligt denna balk de vilka såsom regementsofficerare, kompaniofficerare, plutonsofficerare, gruppchefer, reservofficerare eller meniga *är* anställda vid *försvarsmakten*, kvinnor som genomgår utbildning för att få anställning som officerare vid *försvarsmakten*, värnpliktiga som ej fått tillstånd till vapenfri tjänst samt hemvärnsmän och hemvärnsrekryter, samtliga under den tid de i sådan egenskap *är* tjänstgöringsskyldiga. Krigsmän *är också*, i den mån regeringen med hänsyn till behovet av befälsföring och övriga tjänstgöringsförhållanden så förordnar, de som eljest *är* anställda vid *försvarsmakten* eller förbundet sig att såsom frivilliga fullgöra krigstjänst, under den tid de i sådan egenskap *är* tjänstgöringsskyldiga. Om någon åtnjuter ledighet som ej är begränsad till kortare tid än två månader, anses han icke tjänstgöringsskyldig. Närmare bestämmelser om vad som avses med *försvarsmakten* meddelas av regeringen.

¹ Senaste lydelse 1974: 565.

De som avses i första stycket *skola*, förutom under tid då tjänstgöringsskyldighet föreligger, anses såsom krigsmän då de i anslutning till sådan tid vårdas *å* militärsjukhus, då de *äro* intagna i militärhäkte samt då de inom område eller utrymme som nyttjas av *krigsmakten* eller eljest offentligen *uppträda* i militär tjänstedräkt ävensom såvitt angår fullgörandet av dem åliggande anmälningsskyldighet eller annan särskild tjänsteplikt.

De som avses i första stycket *skall*, förutom under tid då tjänstgöringsskyldighet föreligger, anses såsom krigsmän då de i anslutning till sådan tid vårdas *på* militärsjukhus, då de *är* intagna i militärhäkte samt då de inom område eller utrymme som nyttjas av *försvarsmakten* eller eljest offentligen *uppträder* i militär tjänstedräkt ävensom såvitt angår fullgörandet av dem åliggande anmälningsskyldighet eller annan särskild tjänsteplikt.

Krigsman, som har befälsrätt över annan krigsman, är dennes förman. Krigsman, över vilken annan krigsman har befälsrätt, är underlydande i förhållande till denne.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1981.

3 Förslag till

Lag om ändring i skadeståndslagen (1972: 207)

Härigenom föreskrivs att 6 kap. 4 § skadeståndslagen (1972: 207)¹ skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

6 kap.
4 §

Vid tillämpning av denna lag likställes med arbetstagare

1. värnpliktig och annan som fullgör i lag föreskriven tjänstgöring,

1. värnpliktig och annan som fullgör i lag föreskriven tjänstgöring *samt kvinna som genomgår utbildning för att få anställning som officer vid försvarsmakten,*

2. den som under utbildning vid skola eller vård i anstalt utför arbete som till sin art liknar sådant som vanligen utföres av arbetstagare.

3. den som för annans räkning eljest utför arbete under omständigheter liknande dem som förekommer i anställningsförhållanden.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1981.

¹ Lagen omtryckt 1975: 404.

FÖRSVARSDEPARTEMENTET

Utdrag
PROTOKOLL
vid regeringssammanträde
1980-10-02

Närvarande: statsministern Fälldin, ordförande, och statsråden Ullsten, Bohman, Wikström, Friggebo, Mogård, Dahlgren, Åsling, Söder, Krönmark, Burenstam Linder, Johansson, Wirtén, Holm, Andersson, Boo, Winberg, Adelson, Danell, Petri, Eliasson

Föredragande: statsrådet Krönmark

Lagrådsremiss med förslag till lag om militär grundutbildning för kvinnor, m. m.

1 Inledning

Riksdagen beslutade vid 1978/79 års riksmöte (prop. 1977/78: 185, FöU 1978/79: 1, rskr 1978/79: 2) att också kvinnor skall kunna anställas som yrkes- och reservofficerare vid försvarsmakten. I en första etapp har vissa officersbefattningar i marktjänst vid flygvapnet gjorts tillgängliga för kvinnor. Den hittills genomförda reformen bygger på förslag av beredningen (Fö 1975:01) för det fortsatta arbetet om kvinnan i försvaret (BKF). Genom ytterligare utredningsarbete av i första hand beredningen skall förutsättningarna att öppna fler officersbefattningar för kvinnan klarläggas.

Enligt riksdagsbeslutet (prop. 1977/78: 185 s. 50) skall de kvinnor som avser att söka anställning som befäl gå igenom en antagningsprövning, som skall överensstämma med inskrivningsprövningen för värnpliktiga. De kvinnor som godkänns vid prövningen skall därefter på frivillig grund genomgå en utbildning som motsvarar den grundutbildning som övrigt blivande yrkesbefäl får inom ramen för värnpliktstjänstgöringen. Denna frivilliga grundläggande militärutbildning regleras f. n. i förordningen (1979: 1207) om militär grundutbildning för kvinnor.

Förordningen innehåller bestämmelser om villkoren för antagning till grundutbildningen, utbildningens omfattning, förmåner m. m. En kvinna, som bryter mot föreskrifter som gäller för utbildningen eller som på något annat sätt visar sig olämplig för fortsatt befälsutbildning inom försvarsmakten, kan enligt förordningen tilldelas varning eller, i sista hand, skiljas från utbildningen.

Grundutbildningen av den första omgången kvinnor har börjat under sommaren 1980.

Riksdagen beslutade under 1977/78 års riksmöte om en ny och för hela det militära försvaret gemensam befälsordning (prop. 1977/78: 24, FöU 1977/78: 10, rskr 1977/78: 179). Denna innebär bl. a. att det blivande yrkesbefälet efter grundutbildningen som värnpliktiga eller motsvarande utbildning för kvinnorna normalt skall genomgå en förberedande officersskola (FOS). I vissa fall kan också kompletterande utbildning i civila ämnen och s. k. fyllnadstjänstgöring inom försvarsmakten komma i fråga. Därefter sker utbildningen till officer vid en tvåårig officershögskola (OHS). Utbildningen vid dessa skolor är gemensam för män och kvinnor.

Riksdagens beslut att öppna officersyrket för kvinnor innebär att dessa kvinnor skall så långt som möjligt likställas med värnpliktiga som genomgår grundutbildning enligt värnpliktslagen (1941:967; ändrad senast 1980:349). I konsekvens med detta har det satts i fråga om inte också det särskilda straff- och disciplinssystem som de värnpliktiga omfattas av bör gälla för kvinnorna. Eftersom de värnpliktiga är underkastade det särskilda straff- och disciplinrättsliga ansvaret som en följd av att de är krigsmän under tjänstgöringen, skulle likställdhet mellan de båda grupperna åstadkommas bäst om också kvinnorna var krigsmän.

På grund av det anförda har inom försvarsdepartementet upprättats promemorian (Ds Fö 1980: 1) Förslag till lag om tjänstgöringsskyldighet för kvinnor som har antagits till militär grundutbildning m. m. Promemorian bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 1*.

Promemorian har remissbehandlats. En sammanställning av remissyttrandena bör fogas till protokollet som *bilaga 2*.

2 Föredraganden

2.1 Inledning

Genom 1978/79 års riksmötes beslut skall officersyrket inom försvarsmakten numera vara öppet också för kvinnor. I en första etapp kan kvinnan få anställning som officer i marktjänst vid flygvapnet. Beredningen för det fortsatta arbetet om kvinnan i försvaret har genom tilläggsdirektiv fått i uppdrag att föreslå åtgärder som fortsätter utvecklingen mot ett på sikt könsobundet befälsyrke.

Inom försvarsmakten pågår f. n. också ett annat viktigt reformarbete, nämligen den gemensamma befälsordningen. En bärande tanke i denna reform är att allt yrkesbefäl skall genomgå i stort sett samma militära grundutbildning innan den egentliga yrkesutbildningen vid officershögskolan börjar.

I propositionen om en ny befälsordning (prop. 1977/78: 24 s. 30) underströk jag betydelsen av att yrkesbefälet rekryteras ur de värnpliktigas led.

utbildas gemensamt med övriga värnpliktiga och får sina grundläggande erfarenheter från värnpliktsutbildningen. Beredningen för det fortsatta arbetet om kvinnan i försvaret föreslog att principen om rekrytering genom grundutbildning för värnpliktiga bör tillämpas även på kvinnor. Detta ledde fram till mitt ställningstagande i propositionen 1977/78: 185 att kvinnor som skall antas till grundläggande yrkesutbildning bör på frivillig väg genomgå utbildning som motsvarar den grundutbildning som övrigt blivande yrkesbefäl får inom värnpliktens ram. Denna frivilliga grundutbildning, som nyligen har börjat, skall i fråga om både längd och innehåll motsvara den grundutbildning som befälsuttagna värnpliktiga i motsvarande kategorier får. Förordningen om militär grundutbildning för kvinnor har utformats i enlighet med dessa överväganden.

I kravet på att kvinnornas grundutbildning skall motsvara den grundläggande befälsutbildningen enligt värnpliktslagen ligger inte bara att kvinnorna skall uppnå samma färdigheter i de utbildningsmoment som kommer i fråga. Av stor betydelse är dessutom att de miljömässiga förhållandena är lika i allt väsentligt. Kvinnorna bör således vara förlagda enligt samma principer som gäller för värnpliktiga. Möjligheterna till ledighet från utbildningen bör följa samma regler. De frågor som jag nu har nämnt är sådana att regeringen och berörda myndigheter inom försvarsmakten kan meddela de bestämmelser som behövs.

I ett viktigt avseende är det dock med nuvarande lagstiftning en skillnad mellan kvinnornas militära grundutbildning och grundutbildningen enligt värnpliktslagen. Enligt uttrycklig föreskrift i 21 kap. 20 § brottsbalken skall värnpliktiga vara krigsmän under den tid som de är tjänstgöringsskyldiga som värnpliktiga. Detta innebär att förseelser från deras sida skall beivras i den särskilda disciplin- och straffrättsliga ordning som kan sammanfattas under begreppet krigsmannaansvaret. Det innebär också att handläggningen av ärenden som rör krav mot dem på ersättning för förlorad eller skadad egendom följer särskilda bestämmelser. Kvinnor som fullgör den särskilda grundutbildningen omfattas inte av detta system. För dem gäller i stället i straff- och ersättningsrättsligt avseende samma bestämmelser som för medborgare i allmänhet. Regeringen eller försvarsmyndigheterna kan med gällande lagstiftning inte heller inlemma kvinnorna i det särskilda krigsmannaansvaret. För detta krävs riksdagens medverkan.

I den inom försvarsdepartementet upprättade promemorian (Ds Fö 1980: 1) Förslag till lag om tjänstgöringsskyldighet för kvinnor som har antagits till militär grundutbildning m. m. föreslås att den angivna skillnaden undanröjs genom en lagstiftning som under vissa förutsättningar gör kvinnan till krigsman. Krigsmannaställningen knyts därvid till en för kvinnan särskilt reglerad tjänstgöringsskyldighet.

Flertalet remissinstanser har ställt sig positiva till grundtankarna i förslaget. Det är endast ett par remissinstanser som har ifrågasatt om det är lämpligt att förena krigsmannaansvar och tjänstgöringsskyldighet å ena sidan med en utbildning som i grunden är frivillig å den andra sidan.

Jag kan förstå den tveksamhet som några remissinstanser har redovisat mot promemorians huvudtankar. Om man ser isolerat på kvinnornas utbildning är det knappast någon tvekan om att motivationen hos kvinnorna att göra sitt bästa under utbildningen regelmässigt är mycket stor. En kvinna som inte klarar utbildningen på ett godtagbart sätt kan ju för övrigt också skiljas från utbildningen. Därmed är hennes möjligheter till fortsatt officersutbildning stängda. Från dessa utgångspunkter är det alltså inte påkallat med några särskilda disciplin- eller straffrättsliga sanktioner. Jag kan också instämma i de principiella betänkligheterna mot att förena frivillig utbildning med tjänstgöringsskyldighet.

Om man emellertid ser till syftet i stort med kvinnornas grundutbildning och de förhållanden under vilka denna är avsedd att fullgöras, är det emellertid klart att också andra synpunkter måste beaktas. Enligt min mening är det en avgörande nackdel att begrepp som befälsrätt och lyd-nadsplikt inte har samma innebörd i fråga om alla som deltar i en utbildning med ett gemensamt mål. Om en värnpliktig som ingår i en övningstrupp inte lyder en befallning under övningen, skall gärningen således rubriceras olika om det är en annan värnpliktig som har gett befallningen än om den har getts av en kvinna under militär grundutbildning. Det är också otillfredsställande att eventuella förselser i tjänsten inte bedöms och beivras på samma sätt beträffande dem som ingår i samma utbildningsenhet.

För utbildningen av chefer i det militära försvaret har det också betydelse att cheferna själva har fått sin grundläggande utbildning under samma betingelser som personalen i övrigt.

Man kan inte heller bortse från att det fortfarande kan finnas ett visst motstånd mot reformen att öppna officersyrket för kvinnor. Ett sådant motstånd kan finna grogrund i förhållanden som innebär att kvinnans grundläggande militärutbildning fullgörs på – som det kan uppfattas – lättare villkor än vad som gäller för det manliga blivande yrkesbefälet.

Enligt min uppfattning talar de tyngsta skälen för att kvinnorna bör vara krigsmän under den militära grundutbildningen. Jag instämmer i det resonemang som förs i promemorian att ett krigsmannaansvar dock förutsätter någon form av tjänstgöringsskyldighet. Eftersom utbildningen har börjat redan finner jag det inte lämpligt att – som har föreslagits av bl.a. militäransvarskommittén – göra frågan till föremål för fortsatt utredning. Jag anser alltså att grundtankarna i promemorieförslaget nu bör genomföras.

2.2 Den författningsmässiga regleringen

Som jag har redovisat i det föregående regleras den militära grundutbildningen för kvinnor i en särskild förordning. Promemorians förslag utgår från att själva utbildningen, antagningsprövningen m. m. också i fortsättningen regleras i denna regeringsförordning medan bestämmelser om såväl krigsmannaansvaret som tjänstgöringsskyldigheten tas in i den nya lagen.

Denna modell har kritiserats under remissbehandlingen, i första hand av militäransvarskommittén. Invändningarna går ut på att det är principiellt diskutabelt och dessutom svåröverskådligt att dela upp frågorna på olika författningar.

Frågan om vem som är krigsman regleras f. n. i 21 kap. 20 § första stycket brottsbalken och kungörelsen (1968: 333) om innebörden i rättsligt hänseende av begreppen krigsmakten och krigsman. Uppräkningen i dessa författningsrum av de personalkategorier som är att hänföra till krigsmän är uttömmande. Härvid bortses från förhållandena under beredskapstillstånd och krig, då särskilda regler gäller.

I promemorian föreslås att kvinnornas ställning som krigsmän läggs fast i den nya lagen. I detta avseende har remissinstanserna inte riktat någon kritik mot förslaget.

Enligt min uppfattning kan det dock göras gällande att en lagstiftning enligt förslaget blir i någon mån vilseledande så till vida att uppräknigen i brottsbalken och den särskilda kungörelsen inte längre skulle bli uttömmande trots att den är utformad som en exklusiv reglering av vilka som är krigsmän i fredsorganisationen. Denna oklarhet skulle kunna undanröjas genom en hänvisning i 21 kap. 20 § brottsbalken till den nya lagstiftningen. Efter att ha samrått med chefen för justitiedepartementet anser jag dock att det är mest ändamålsenligt att till uppräknigen i det nämnda lagrummet i brottsbalken foga de ytterligare personalkategorier som bör vara krigsmän. Ett sådant tillägg bör utformas så att det kommer att omfatta kvinnorna under deras grundutbildning och övrig utbildning som föregår officershögskolan. Jag föreslår alltså att 21 kap. 20 § brottsbalken kompletteras med en bestämmelse av innebörd att också kvinnor som frivilligt genomgår utbildning för att få anställning som officerare vid försvarsmakten skall vara krigsmän när de är tjänstgöringsskyldiga i sådan egenskap.

När det sedan gäller frågan om vilken lagstiftning i övrigt som är påkallad är det helt klart att föreskrifterna om tjänstgöringsskyldigheten bör meddelas genom lag. Som har föreslagits i promemorian bör tjänstgöringsskyldigheten regleras i en särskild lag. Som bl. a. militäransvarskommittén har påpekat är det dessutom nödvändigt att i den lagen ta med vissa frågor som rör själva utbildningen. Det finns i och för sig skäl som talar för att så mycket som möjligt av det som f. n. står i förordningen om militär grundutbildning för kvinnor förs över till den nya lagen. Genom detta undviks att bestämmelserna splittras mellan olika författningar. Detta måste emellertid vägas mot intresset att begränsa innehållet i en lag till frågor som måste underställas riksdagen. En lämplig avvägning är enligt min mening att – vid sidan av tjänstgöringsskyldigheten – endast de grundläggande föreskrifterna om grundutbildningen, skiljande från denna samt förmånerna tas med i lagen.

Lagförslaget i promemorian omfattar såväl den militära grundutbildningen som utbildningen av kvinnor vid den förberedande officersskolan. För-

ordningen om militär grundutbildning för kvinnor reglerar i huvudsak endast grundutbildningen. I enlighet med min beskrivning i det föregående är den förberedande officersskolan avsedd för såväl manliga som kvinnliga elever. Med hänsyn till detta anser jag det olämpligt att låta föreskrifter om denna utbildning ingå i en lagstiftning som i övrigt endast reglerar grundutbildningen av kvinnor. Det är dock angeläget att de bestämmelser om krigsmannaansvar och tjänstgöringsskyldighet som jag nu föreslår för kvinnans del också kommer att gälla under hennes utbildning i övrigt före officershögskolan. Den enligt min mening lämpligaste lösningen är att regeringen i den föreslagna lagen bemyndigas att förordna att bestämmelser i lagen får tillämpas också på annan föreskriven utbildning som en kvinna genomgår för att kunna få anställning vid försvarsmakten som officer. Utöver detta bör regeringen också bemyndigas att meddela ytterligare föreskrifter i frågor som behandlas i lagen.

2.3 Särskilda frågor om grundutbildningen

I enlighet med mina nyss redovisade överväganden bör den nya lagstiftningen innehålla endast de grundläggande bestämmelserna om kvinnornas militära grundutbildning. Föreskrifterna i fråga bör föras över från förordningen om militär grundutbildning för kvinnor. Några förändringar i sak av föreskrifterna är inte påkallade annat än i ett par avseenden.

Enligt förordningen (11 §) kan en kvinna tilldelas varning om hon åsidosätter de föreskrifter som gäller för utbildningen. Om hon inte rättar sig efter varningen eller på annat sätt visar sig olämplig för fortsatt utbildning till officer vid försvarsmakten skall hon skiljas från utbildningen.

Med den nu föreslagna lagstiftningen blir kvinnan krigsman. Kvinnan kommer därigenom att omfattas av samma straff- och disciplinsystem som de värnpliktiga. Detta innebär att hon av en bestraffningsberättigad chef kan åläggas straff på samma sätt som övriga krigsmän. Med hänsyn till detta anser jag att det är olämpligt att behålla varningen som en särskild sanktion mot kvinnor som inte följer givna föreskrifter. Däremot måste det självfallet också i fortsättningen finnas möjligheter att skilja en kvinna från utbildningen om hon på ett allvarligt sätt bryter mot de regler som gäller för utbildningen. Hon måste därigenom anses ha visat sig olämplig för fortsatt officersutbildning.

Jag avser att föreslå regeringen att förordningen ändras i det avseende som jag nu har berört.

Med anledning av militäransvarskommitténs förslag i remissyttrandet att kvinnor som uteblir utan laga förfall skall kunna skiljas från utbildningen vill jag redovisa som min uppfattning att en sådan bestämmelse inte behövs. Som jag ser det kan en kvinna som uteblir olovligen från utbildningen under någon inte obetydlig tid knappast anses lämplig för den fortsatta

utbildningen. Det finns således möjligheter att skilja henne från utbildningen även om den olovliga utevaron inte är uttryckligt reglerad.

I förordningen (15 § första stycket) föreskrivs att kvinnan i samband med inskrivningsprövningen samt under grundutbildningen har samma förmåner som en värnpliktig har under inskrivningsförrättningen och grundutbildningen enligt värnpliktsförmånsförordningen (1976:1008; ändrad senast 1980:514). Dagersättning utgår dock inte i den mån kvinnan under grundutbildningen uppstår ersättning enligt 4 kap. lagen (1962:381; ändrad senast 1980:315) om allmän försäkring (15 § andra stycket). I fråga om rätten till familjebidrag, ersättning vid personskada och grupplivförsäkring hänvisas i förordningen (16 §) till särskilda bestämmelser.

Det finns nu inte någon anledning att i princip ändra bestämmelserna om kvinnornas förmåner under grundutbildningen. Kvinnorna bör liksom hittills omfattas av samma system som gäller för de värnpliktiga under deras grundutbildning. En allmänt utformad bestämmelse om förmånerna bör föras in i den föreslagna lagen.

Lagen om allmän försäkring innehåller efter en nyligen genomförd ändring en bestämmelse som innebär att de kvinnor som genomgår militär grundutbildning inte har rätt till vare sig sjukpenning eller s. k. särskild föräldrapenning. Däremot behåller de sin rätt till sådan föräldrapenning som utgår i samband med barns födelse. Genom ändringen har det blivit en ändamålsenlig samordning av förmånerna enligt lagen om allmän försäkring och de förmåner som tillkommer kvinnorna under grundutbildningen. Några ytterligare föreskrifter behövs därför inte.

2.4 Tjänstgöringsskyldigheten

I fråga om innebörden i stort av tjänstgöringsskyldigheten delar jag den uppfattning som har redovisats i promemorian. När det gäller enskilda inslag i och konsekvenser av tjänstgöringsskyldigheten har jag – i likhet med några remissinstanser – delvis en annan mening.

Militäransvarskommittén har vänt sig mot förslaget om en särskild uppsägningstid. Jag anser också att man inte bör hindra en kvinna från att utan dröjsmål lämna utbildningen om hon otvetydigt deklarerar en önskan att göra detta. Jag kan inte se att tjänstgöringsskyldigheten som sådan förutsätter en uppsägningstid av någon viss längd. Det borde enligt min mening – som också militäransvarskommittén föreslår – räcka med ett klart besked från kvinnan att hon vill sluta utbildningen. För att upprätthålla vissa formella krav i samband med uppsägningen anser jag att denna bör ske till en instans relativt högt i organisationen. Det bör ankomma på regeringen att bestämma detta närmare.

I detta sammanhang vill jag också ta upp frågan om hämtning av en kvinna som har uteblivit från utbildningen, antingen vid dennas början eller senare. Bestämmelser om hämtning av personal som är tjänstgö-

ringsskyldig vid försvarsmakten finns f.n. i hämningskungörelsen (1942: 840; ändrad senast 1976: 421). Kungörelsen är i första hand tillämplig på värnpliktiga som uteblir från tjänstgöring av längre varaktighet än 40 dagar. Föreskrifterna i kungörelsen gäller dock även annan tjänstgöringsskyldig personal som tjänstgör vid försvarsmakten, om personalen är underkastad straff för rymning och olovligt undanhållande (13 § 2). Om en tjänstgöringsskyldighet införs för kvinnorna under grundutbildningen, finns det alltså med nuvarande lagstiftning formella förutsättningar för att hämta en kvinna till utbildningen om hon uteblir från denna utan laga förfall. Militäransvarskommittén har kritiserat detta förhållande och föreslagit att det görs undantag i lagstiftningen för kvinnorna i fråga så att dessa inte kan bli föremål för polishämtning.

Jag håller med militäransvarskommittén så till vida att det kan förefalla motsägelsefullt med föreskrifter om hämtning till frivillig utbildning. Jag vill dock erinra om motiven för den nu föreslagna lagstiftningen. Jag vill därför inte förorda att man från hämningskungörelsens föreskrifter gör undantag som tar sikte enbart på den personalkategori som avses med den nya lagstiftningen.

I och med att kvinnan blir tjänstgöringsskyldig uppkommer inte minst av rättssäkerhetsskäl ett behov av regler som närmare klargör innebörden av tjänstgöringsskyldigheten. I promemorian föreslås bestämmelser om vad som krävs av kvinnan genom tjänstgöringsskyldigheten, dvs. att hon skall inställa sig till utbildningen och fullgöra denna i enlighet med meddelade föreskrifter. Förslag till föreskrifter om när tjänstgöringsskyldigheten börjar och upphör lämnas också. Ett par remissinstanser har pekat på att det utöver detta behövs mera detaljerade bestämmelser om kallelseförfarandet.

I enlighet med min bedömning i det föregående bör den nya lagen inte tyngas med detaljföreskrifter som regeringen kan meddela i särskild ordning. I fråga om kallelsen till grundutbildningen bör lagen därför innehålla endast en föreskrift om att kvinnan är skyldig att efter inkallelse inställa sig till utbildningen. Bestämmelser om hur kallelseförfarandet närmare skall gå till bör enligt min uppfattning meddelas av regeringen och myndigheterna under denna. För att säkerställa att tjänstgöringsskyldigheten kan göras gällande mot en kvinna bör man dock i lagen ta in en hänvisning till de föreskrifter i värnpliktslagen som anger att en värnpliktig skall vidta sådana åtgärder att postförsändelser från militära myndigheter kan nå honom utan dröjsmål (34 §), kvittera ut och ta del av postförsändelser från militära myndigheter samt lämna myndigheterna upplysningar om personliga förhållanden (35 §). En hänvisning till den berörda straffbestämmelsen i värnpliktslagen (37 §) bör också finnas i den nya lagen.

Regler om tjänstgöringsskyldighet kan givetvis inte vara ovillkorliga. Som har föreslagits i promemorian bör det därför finnas utrymme för myndigheterna att medge en kvinna anstånd om hon har giltiga skäl att

vilja skjuta på utbildningen. I fråga om de värnpliktiga har regeringen meddelat föreskrifter om anstånd i kungörelsen (1969: 380; ändrad senast 1978: 603) om värnpliktigas tjänstgöring m. m. (19-28 §§). I konsekvens med detta anser jag att det bör ankomma på regeringen att meddela bestämmelser om anstånd också med kvinnornas grundutbildning. Detta bör ske inom ramen för det allmänna bemyndigande som jag har förordat i det föregående.

Det blir således regeringens sak att ta ställning till de frågor som berörs i jämställdhetskommitténs remissyttrande, dvs. om graviditet och föräldraledighet bör kunna föranleda anstånd med grundutbildningen. En värnpliktig kan få anstånd med sin tjänstgöring om den skulle bereda honom eller en nära anhörig till honom väsentliga svårigheter. Jag avser att föreslå att anståndsreglerna i fråga om kvinnornas grundutbildning utformas i nära anslutning till motsvarande regler för de värnpliktiga. Därigenom skapas utrymme för anstånd åtminstone i vissa av de situationer som avses med jämställdhetskommitténs remissyttrande. Jag vill dock erinra om de åldersgränser som måste gälla för utbildningen.

Beträffande laga förfall bör det i överensstämmelse med promemorieförslaget vara tillräckligt med en hänvisning i den nya lagen till motsvarande bestämmelser i värnpliktslagen. Dessa är så allmänt utformade att de i rimlig utsträckning torde täcka de situationer som också för andra personalgrupper än värnpliktiga bör utgöra laga förfall.

2.5 Övriga frågor

Militäransvarskommittén pekar i sitt remissyttrande på att den i promemorian föreslagna regeln om krigsmannaansvar inte har samma omfattning som motsvarande bestämmelse för värnpliktiga i 21 kap. 20 § brottsbalken. Som militäransvarskommittén också framhåller torde dock denna skillnad i och för sig sakna större praktisk betydelse. I enlighet med vad jag har föreslagit i det föregående bör kvinnans ställning av krigsman läggas fast genom ett tillägg till 21 kap. 20 § första stycket brottsbalken. Med denna lösning uppkommer inte den påtalade skillnaden.

Militäransvarskommittén tar också upp frågan om tillämpligheten av tjänstereglementet för försvarsmakten (TJRF) på kvinnorna. TJRF, som har meddelats av regeringen, innehåller föreskrifter om vad som gäller för enskilda soldater i fråga om klädsel, förläggning, hälsning, ledighet, m. m. TJRF gäller för all personal vid försvarsmakten som är att hänföra till krigsmän. Om kvinnorna i enlighet med promemorieförslaget också blir krigsmän, kommer TJRF automatiskt att bli tillämpligt också på dem. Vissa föreskrifter i reglementet är enligt sin lydelse tillämpliga endast på en viss personalkategori. Det finns t. ex. bestämmelser om ledighet som bara avser värnpliktig personal. Enligt min mening får regeringen överväga om sådana bestämmelser skall utsträckas till att omfatta också kvinnorna.

TJRF är f. n. föremål för en översyn inom försvarsdepartementet. Arbetet utförs i nära samverkan med överbefälhavaren. Det är lämpligt att frågor som rör kvinnornas tjänstgöring beaktas särskilt under denna översyn.

Framställningen i det föregående har till betydande del varit inriktad på att göra kvinnorna likställda med värnpliktiga i fråga om skyldigheterna under tjänstgöringen. Det är självfallet lika viktigt att kvinnan också kommer i åtnjutande av de rättigheter som värnpliktiga har under tjänstgöringen. Jag har redan berört de ekonomiska förmånerna under utbildningen, anstånd m. m. Militäransvarskommittén tar i sitt remissyttrande upp ett annat område där särskilda regler krävs för att kvinnorna skall få samma rättigheter som de värnpliktiga, nämligen personalinflytandet. Detta regleras f. n. för de värnpliktigas del i särskilda regeringsförfattningar som delvis är provisoriska. Grundbestämmelserna, som alltså i viss omfattning är satta ur kraft genom de provisoriska bestämmelserna, finns i TJRF. De bestämmelser som gäller f. n. omfattar inte kvinnorna. Förslag till nya bestämmelser om värnpliktigas medinflytande har nyligen lagts fram av värnpliktsinflytandekommittén (Fö 1977:01). VIK. Förslaget övervägs f. n. inom försvarsdepartementet. Jag kommer att se till att kvinnorna förs in i det medinflytandesystem som gäller för de värnpliktiga.

Militäransvarskommittén berör i sitt remissyttrande också de skadeståndsrättsliga aspekterna på kvinnornas grundutbildning. Man pekar sålunda på att värnpliktiga är likställda med arbetstagare i skadeståndslagen (1972:207; ändrad senast 1977:272). Genom detta har de värnpliktigas skadeståndsansvar gentemot försvarsmakten vid t. ex. förluster och skador på materiel begränsats. Omvänt är det i princip staten och inte den enskilde värnpliktige som blir ansvarig för skador som den värnpliktige vållar tredje man under tjänstgöringen.

Efter att ha samrått med chefen för justitiedepartementet förordar jag att skadeståndslagen kompletteras med en bestämmelse som gör att man i skadeståndsrättsligt hänseende behandlar kvinnor, som frivilligt genomgår utbildning för att få anställning som officer vid försvarsmakten, på samma sätt som värnpliktiga och således i detta hänseende likställer dem med arbetstagare.

3 Upprättade lagförslag

I enlighet med vad jag nu har anfört har inom försvarsdepartementet upprättats förslag till

1. lag om militär grundutbildning för kvinnor,
2. lag om ändring i brottsbalken,
3. lag om ändring i skadeståndslagen (1972:207).

Förslagen under 2 och 3 har upprättats i samråd med chefen för justitiedepartementet.

Förslagen bör fogas till regeringsprotokollet i detta ärende som *bilaga 3*.

4 Specialmotivering

4.1 Lag om militär grundutbildning för kvinnor

Lagens rubrik

I promemorian föreslås att lagen skall ha rubriken lag om tjänstgörings-skyldighet för kvinnor som har antagits till militär grundutbildning m. m. Till skillnad från promemorian innehåller den nu föreslagna lagen vissa bestämmelser också om själva utbildningen m. m. Jag anser därför att rubriken bör ha en mer allmän lydelse än vad som föreslås i promemorian. Jag förordar sålunda att lagen får i huvudsak samma rubrik som förordningen om militär grundutbildning för kvinnor.

Inledande bestämmelser

1 §

Paragrafen har sin närmaste motsvarighet i 1 § förordningen om militär grundutbildning för kvinnor. Paragrafens första mening har därvid förts över från förordningen utan någon förändring i sak. Den andra meningen motsvarar närmast 1 § andra stycket i den nämnda förordningen. I sak föreligger inte heller i denna del någon ändring i förhållande till förordningen.

Hänvisningen i förordningen till särskilda bestämmelser har i förevarande paragraf ersatts av ett bemyndigande för regeringen att fastställa antagningskraven för utbildningen till anställt befäl inom försvarsmakten. Regeringen har nyligen meddelat bestämmelser om detta i förordningen (FFS 1980: 29) om utbildning till och av yrkesofficerare inom försvarsmakten. Dessa bestämmelser reglerar utbildningen vid både den förberedande officersskolan och officershögskolan. De avser alltså både män och kvinnor.

Begreppet officer används i paragrafen som en sammanfattande beteckning på yrkes- och reservofficerare.

Utbildningen

2 §

Paragrafens innehåll motsvarar 2 och 8 §§ förordningen om militär grundutbildning för kvinnor. Paragrafen lägger fast principen att kvinnorna skall få samma utbildning under grundutbildningen som männen får genom värnpliktstjänstgöringen. Med jämförbar kategori värnpliktiga avses värnpliktiga som har tagits ut för den befälsutbildning som enligt den nya befälsordningen utgör det första steget på utbildningen till officer.

Lagen innehåller inte några bestämmelser om t. ex. hur utbildningstiden beräknas. Detta hör till de frågor som regeringen eller en myndighet under denna får reglera i form av verkställighetsföreskrifter till lagen. För de värnpliktiga finns grundläggande bestämmelser om utbildningstidens längd

i 27 § värnpliktslagen (27 § ändrad senast 1980: 349). Föreskrifter om beräkning av de värnpliktigas tjänstgöringstid finns i kungörelsen om värnpliktigas tjänstgöring m. m.

3 §

I denna paragraf föreskrivs i fråga om antagningen endast att denna skall ske efter ansökan och antagningsprövning.

Närmare bestämmelser om antagningsprövningen och övriga frågor om antagningen finns f. n. i förordningen om militär grundutbildning för kvinnor (3-7 §§).

Tjänstgöringsskyldighet m. m.

4 §

Paragrafen, som närmast motsvarar 2 § i promemoriaförslaget, anger tjänstgöringsskyldighetens innebörd.

I promemoriaförslaget (1 §) angavs att både grundutbildningen och annan militär utbildning med syfte att ge en kvinna behörighet att få tillträde till utbildning till yrkesofficer var förenad med tjänstgöringsskyldighet. Den föreslagna lagen behandlar i första hand endast frågor i samband med grundutbildningen. Regeringen kan dock med stöd av 9 § föreskriva att bestämmelserna om tjänstgöringsskyldighet i lagen skall tillämpas också på kvinnor som genomgår den förberedande officersskolan. Också eleverna vid officershögskolan är tjänstgöringsskyldiga i denna egenskap. Detta följer dock enligt 21 kap. 20 § första stycket brottsbalken av att de är anställda vid försvarsmakten och således inte av förevarande paragraf.

Enligt paragrafens första mening är en kvinna skyldig att inställa sig till grundutbildningen och fullgöra denna i enlighet med de föreskrifter som gäller för denna. Motsvarande skyldighet för värnpliktiga att inställa sig till tjänstgöring regleras i 32 § värnpliktslagen.

De utbildningsbestämmelser som behövs utöver 2 § meddelas främst i förordningen om militär grundutbildning för kvinnor. Dessutom är en kvinna under grundutbildningen också skyldig att följa bestämmelser som har meddelats internt inom försvarsmakten bl. a. i t. ex. regements- och kompaniinstruktioner. Med den nu föreslagna lagstiftningen blir kvinnan krigsman. Om en kvinna inte inställer sig till utbildningen, kan hon följaktligen straffas för undanhållande eller rymning enligt 21 kap. 11 eller 12 § brottsbalken. En underlåtenhet från hennes sida att i något annat avseende följa meddelade föreskrifter kan bedömas t. ex. som tjänstefel enligt 21 kap. 18 § brottsbalken.

I paragrafens andra mening finns bestämmelser om möjligheterna för en kvinna att avbryta utbildningen. I promemorian föreslås (2 § 2) att en kvinna inte utan försvarsgrenschefens medgivande skall få avbryta utbildningen förrän en månad har förflutit från den dag då hon meddelade chefen för utbildningsanstalten att hon önskar avbryta utbildningen. Som jag har

utvecklat närmare i den allmänna motiveringen anser jag inte att en tjänstgöringsskyldighet förutsätter en särskild uppsägningstid. Det torde vara tillräckligt att kvinnan ger tillkänna på ett klart sätt att hon inte vill fortsätta utbildningen. Någon viss form för detta meddelande är enligt promemorian inte påkallad. Enligt min mening bör det avgöras i administrativ ordning hur ett sådant meddelande skall lämnas. I överensstämmelse med promemorian anser jag dock att meddelandet bör lämnas till en myndighet relativt högt i organisationen för att undvika förhastade åtgärder från kvinnans sida.

I promemorian anmärks att tjänstgöringsskyldigheten inte innebär att kvinnan blir arbetstagare hos försvarsmakten, eftersom det enligt statsmakternas beslut är fråga om utbildning och inte om utförande av arbete. Jag anser också att det är angeläget att understryka detta. I detta sammanhang vill jag dock erinra om att kvinnorna genom den förordade ändringen i skadeståndslagen kommer att bli likställda med arbetstagare vid tillämpningen av denna lag.

3 § i promemoriaförslaget innehåller föreskrifter om tjänstgöringsskyldighetens omfattning i tiden. Med den utformning som 4 § har fått anser jag att några motsvarande föreskrifter inte behövs i den nya lagen.

Vad som anförs i promemorian om tjänstgöringsskyldighetens uppkomst och upphörande gäller även om uttryckliga föreskrifter saknas. Om kallelsen innehåller en order till kvinnan att inställa sig den 1 september före klockan 12.00, uppkommer tjänstgöringsskyldigheten vid denna tidpunkt. Om hon skulle inställa sig på inställeldagen före utsatt klockslag är hon att anse som tjänstgöringsskyldig från denna tidpunkt (jfr rättsfallen i Nytt Juridiskt Arkiv 1959 s. 20 och 1961 s. 1).

Tjänstgöringsskyldigheten för kvinnan innebär att hon är skyldig att genomgå en utbildning av viss omfattning. När hon har gjort detta, innefattande återlämning av utrustning, iordningställande av förläggingsutrymmen osv., har hon uppfyllt sina skyldigheter mot försvarsmakten. Denna kan då inte längre ha några anspråk på ytterligare insatser från hennes sida. Enligt min uppfattning upphör tjänstgöringsskyldigheten alltså när kvinnan slutgiltigt tillåts lämna utbildningsanstalten. Detta kan ske när som helst under den sista tjänstgöringsdagen.

5 §

Paragrafen gör värnpliktlagens bestämmelser om laga förfall tillämpliga på kvinnorna. Bestämmelserna finns i 41 § (omständigheter som utgör laga förfall) och 42 § (styrkande av sjukdom som laga förfall).

6 §

En värnpliktig är enligt värnpliktslagen skyldig att vidta sådana åtgärder att postförsändelser kan nå honom utan dröjsmål (34 §). Detta gör han normalt genom att anmäla ny bostadsadress till pastorsexpeditionen samt

ordna eftersändning av post. Han skall vidare kvittera ut postförsändelser från militära myndigheter och ta del av försändelsernas innehåll samt inom åtta dagar efter anmodan lämna myndigheten upplysningar om personliga förhållanden (35 §). Föreskrifterna är straffsanktionerade (37 §). Förevarande paragraf innebär för kvinnornas del att de redovisade bestämmelserna blir tillämpliga också på deras tjänstgöring. Skyldigheterna enligt denna paragraf inträder i och med att kvinnan har fått vetskap om antagningen.

Skiljande från utbildningen

7 §

Jag har i den allmänna motiveringen berört frågan om varning som ett korrekationsmedel vid underlåtenhet att följa föreskrifter eller vid otillräckliga studieresultat. I enlighet med dessa överväganden innehåller den föreslagna lagen inte några bestämmelser om varning. Det enda som regleras inom detta område i lagen är skiljande från utbildningen. Föreskrifter om detta finns i förevarande paragraf.

En kvinna kan alltså skiljas från utbildningen om hon visar sig olämplig för fortsatt utbildning till officer vid försvarsmakten. En sådan olämplighet kan självfallet visa sig på olika sätt. Jag föreställer mig att den vanligaste anledningen till att man från utbildningsanstaltens sida aktualiserar ett avbrytande av utbildningen är att kvinnan inte kan följa själva utbildningen på ett godtagbart sätt. I sådana situationer är det dock enligt min mening naturligt att i första hand försöka att tillsammans med kvinnan komma fram till en lösning som innebär att ett skiljande från utbildningen enligt paragrafen inte behöver tillgripas. Man kan t. ex. från utbildningsanstalten vidta åtgärder för att underlätta för kvinnan att tillgodogöra sig utbildningen. Under alla omständigheter är det att föredra att kvinnan i förekommande fall själv inser att hon bör välja ett annat yrke och därför slutar på eget initiativ.

I den allmänna motiveringen har jag också nämnt olovlig utevaro från utbildningen som en omständighet som kan göra kvinnan olämplig för fortsatt utbildning.

Kvinnornas militära grundutbildning är endast ett första steg på en lång och krävande utbildning till yrkes- eller reservofficer. Det är därför angeläget att kvinnornas förmåga att tillgodogöra sig grundutbildningen följs noga. Om det visar sig att en kvinna är olämplig för fortsatt officersutbildning bör åtgärder vidtas så snart som möjligt för att förhindra att hon ägnar tid åt utbildning som inte leder till önskat resultat.

Brott mot föreskrifter kan med den föreslagna lagen liksom t. n. för de värnpliktiga leda till disciplinrättsliga ingripanden enligt militära rättegångslagen (1947: 472; ändrad senast 1980: 170). Svårare förseelser eller upprepade brott mot ordningsbestämmelser och liknande måste naturligtvis också kunna läggas till grund för en bedömning att kvinnan är olämplig för fortsatt utbildning till officer vid försvarsmakten.

I fråga om p 2 i paragrafen bör det framhållas att föreskriften inte gör skillnad mellan sjukdom och skada som är en följd av tjänsten å ena sidan och övriga sjukdomar och skador å den andra sidan. Detta kan förefalla orättvist. Men eftersom utbildningen ju enbart syftar till att ge kvinnorna en faktisk förmåga att tillgodogöra sig fortsatt befälsutbildning kan orsaken till sjukdomen eller skadan inte beaktas i detta sammanhang. Jag vill dock hänvisa till möjligheten enligt 12 § andra stycket förordningen om militär grundutbildning för kvinnor att göra återstoden av utbildningen under det närmast följande utbildningsåret.

Huruvida tjänstledighet och permission skall räknas som frånvaro i paragrafens mening framgår inte av lydelsen. För värnpliktiga sker inte någon avräkning från tjänstgöringstiden vid sådan frånvaro. Hur frågan skall lösas för kvinnornas del bör enligt min mening bestämmas inom ramen för verkställighetsföreskrifterna till denna lag.

Förmåner

8 §

I paragrafen regleras vilken ekonomisk ersättning som skall utgå till en kvinna under grundutbildningen.

Genom paragrafens första stycke slås fast att kvinnan under grundutbildningen och i samband med antagningsprövningen skall ha samma förmåner som värnpliktiga har när de fullgör grundutbildning enligt värnpliktslagen. De värnpliktigas förmåner regleras främst i värnpliktsförmånsförordningen. Kvinnorna skall alltså ha kontant ersättning i form av dagsättning och utbildningspremier samt dessutom fria och rabatterade resor, fri sjukvård, förläggning och förplägnad m. m. i enlighet med vad som gäller för de nämnda värnpliktiga.

I paragrafens andra stycke hänvisas till särskilda bestämmelser i fråga om familjebidrag, ersättning vid personskada och grupplivförsäkring. Kvinnorna skall självfallet också i dessa avseenden vara likställda med värnpliktiga. Enligt min uppfattning krävs det inte någon författningsändring för detta. Familjebidragslagen (1978: 520; ändrad senast 1980: 328), lagen (1977: 265) om statligt personskadeskydd, lagen (1977: 266) om statlig ersättning vid ideell skada och kungörelsen (1963: 243; ändrad senast 1978: 566) angående grupplivförsäkring åt värnpliktiga m. fl. med tillhörande författningar ger samtliga utrymme för en tolkning som omfattar kvinnorna under deras grundutbildning.

9 §

Paragrafen innehåller bemyndiganden för regeringen att meddela komplementerande föreskrifter till lagen. Författningsmässig grund för bemyndigandena finns i 8 kap. 7 § första stycket 6 regeringsformen.

I paragrafens första stycke ges bemyndigande till regeringen att föreskriva att bestämmelser i lagen skall tillämpas också på viss annan utbildning

än grundutbildningen för kvinnor. Den utbildning som avses med paragrafen är i första hand den förberedande officersskolan. Annan utbildning som berörs av paragrafen är föreskriven kompletteringsundervisning i civila ämnen samt kurser för utbildning till reservofficer. För den som avser att börja på officershögskolan kan det också komma i fråga att göra s. k. fyllnadstjänstgöring i mellanrummet mellan olika kurser. Fyllnadstjänstgöringen som är en form av praktisk, handledarledd tjänstgöring faller inom paragrafens tillämpningsområde. Det torde främst vara bestämmelserna om tjänstgöringsskyldighet som det blir aktuellt att tillämpa på annan utbildning än grundutbildningen.

Ikraftträdande

Som jag har redovisat i det föregående har grundutbildningen av den första omgången kvinnor redan börjat. Det är angeläget att den nu föreslagna lagen kan tillämpas på dessa kvinnor. Jag anser därför att lagen bör träda i kraft den 1 januari 1981 och gälla också för de kvinnor som har antagits till utbildningen enligt förordningen om militär grundutbildning för kvinnor.

4.2 Lag om ändring i brottsbalken

21 kap.

20 §

Ändringen innebär att uppräknigen i paragrafens första stycke av vilka personalkategorier som inom ramen för en tjänstgöringsskyldighet är krigsmän kompletteras med kvinnor som frivilligt genomgår officersutbildning vid försvarsmakten. Ändringen kommer således inte att röra endast kvinnorna medan de genomgår militär grundutbildning enligt den nu föreslagna lagen. Också de kvinnor som genomgår utbildning vid förberedande officersskolan, föreskriven kompletteringsundervisning i civila läroämnen, s. k. fyllnadstjänstgöring och kurser för utbildning till reservofficer är således krigsmän i den mån de är tjänstgöringsskyldiga i fråga om utbildningen. Beträffande tjänstgöringsskyldigheten kan hänvisas till den nu föreslagna lagen om militär grundutbildning för kvinnor, främst 4 och 9 §§.

Också paragrafens andra stycke gäller de personalkategorier som har fogats till uppräknigen i första stycket. Detta innebär t. ex. att en kvinna som uppträder i militär uniform under utbildning beträffande vilken tjänstgöringsskyldighet inte föreligger kan vara krigsman. För kvinnorna som har antagits till militär grundutbildning uppkommer tjänstgöringsskyldigheten enligt den nu föreslagna lagen i princip vid den tidpunkt då hon skall inställa sig till utbildningen. Genom föreskriften i slutet av andra stycket kan hon dock i och för sig vara krigsman även dessförinnan. När det gäller skyldigheten att anmäla adressändring, ta del av försändelser osv. enligt

6 § bör det anmärkas att straffbestämmelsen i 37 § värnpliktslagen är tillämplig. Ansvar för t. ex. tjänstefel enligt 21 kap. 18 § brottsbalken kommer alltså inte i fråga i dessa situationer.

Paragrafens tredje stycke blir naturligtvis också tillämpligt på den personal som berörs av ändringen i första stycket.

Ändringen föreslås träda i kraft samtidigt som lagen om militär grundutbildning för kvinnor, dvs. den 1 januari 1981.

4.3 Lag om ändring i skadeståndslagen

6 kap.

4 §

Genom ändringen i paragrafen utökas kretsen av dem som likställs med arbetstagare vid tillämpningen av skadeståndslagen. I överensstämmelse med den föreslagna ändringen i 21 kap. 20 § brottsbalken kommer paragrafen i den nya lydelsen att omfatta inte bara kvinnor som genomgår grundutbildningen utan också kvinnor som genomgår annan utbildning för officersyrket.

Ändringen föreslås träda i kraft den 1 januari 1981, dvs. samtidigt med övrig berörd lagstiftning.

5 Hemställan

Jag hemställer att lagrådets yttrande inhämtas över förslagen till

1. lag om militär grundutbildning för kvinnor,
2. lag om ändring i brottsbalken,
3. lag om ändring i skadeståndslagen.

6 Beslut

Regeringen beslutar i enlighet med föredragandens hemställan.

FÖRSVARSS
DEPARTEMENTET

FÖRSLAG TILL LAG OM
TJÄNSTGÖRINGSSKYLDIG-
HET FÖR KVINNOR SOM
HAR ANTAGITS TILL
MILITÄR GRUNDUTBILD-
NING M. M.

Promemoria utarbetad inom
försvarsdepartementet

Ds Fö 1980:1

Innehållsförteckning

- 1 Inledning
- 2 Den nuvarande innebörden och omfattningen av begreppet krigsman
 - 2.1 Begreppets funktion
 - 2.2 Krigsmän enligt gällande rätt
 - 2.3 Formella synpunkter på ett krigsmannaansvar för kvinnorna
 - 2.4 Synpunkter i sak på ett krigsmannaansvar för kvinnorna
 - 2.5 Tjänstgöringskyldighet för kvinnorna i förhållande till regeringsformen
 - 2.6 Militäransvarskommittén
- 3 Sammanfattande överväganden och förslag
- 4 Specialmotivering
- 5 Förslag till lag om tjänstgöringskyldighet för kvinnor som har antagits till militär grundutbildning m m.

1 Inledning

Riksdagen har vid 1978/79 års riksmöte (prop.1977/78:185, FÖU 1978/79:1, rskr 2) beslutat att också kvinnor skall kunna få anställning som yrkes- och reservofficerare vid försvarsmakten. I en första etapp skall vissa officersyrken vid flygvapnet göras tillgängliga för kvinnan.

Enligt riksdagsbeslutet (prop.1977/78:185 s. 50) skall de kvinnor som avser att söka anställning som yrkesbefäl gå igenom en antagningsprövning, som skall överensstämma med inskrivningsprövningen för värnpliktiga. De kvinnor som godkänns vid prövningen skall därefter på frivillig grund genomgå en utbildning som motsvarar den grundutbildning som övrigt blivande yrkesbefäl får inom ramen för värnpliktstjänstgöringen. Denna frivilliga grundläggande militärutbildning regleras i förordningen (1979:1207) om militär grundutbildning för kvinnor.

Förordningen innehåller bestämmelser om villkoren för antagning till grundutbildningen, utbildningens omfattning, förmåner m.m. I en föreskrift bemyndigas överbefälhavaren eller, enligt hans bestämmande, försvarsgrenschefer att meddela närmare föreskrifter för verkställigheten av förordningen.

I fråga om påföljden för en kvinna, som bryter mot föreskrifter som gäller för utbildningen eller som på något annat sätt visar sig olämplig för fortsatt befälsutbildning inom försvarsmakten, innehåller förordningen bestämmelser om varning och, i sista hand, skiljande från utbildningen.

Antagningsprövningen av kvinnor börjar i februari 1980. Utbildningen kommer att börja senare under år 1980.

Riksdagen beslutade under 1977/78 års riksmöte om en ny och för hela det militära försvaret gemensam befälsordning (prop.1977/78:24, FÖU 10, rskr 109). Denna innebär bl.a. att det blivande yrkesbefälet efter grundutbildningen som värnpliktiga eller motsvarande utbildning för kvinnorna

normalt skall genomgå en förberedande officersskola (FOS). Därefter sker utbildningen till officer vid en tvåårig officershögskola (OHS). Utbildningen vid FOS och OHS är gemensam för män och kvinnor.

Under beredningen i försvarsdepartementet av förordningen om militär grundutbildning för kvinnor gavs riksdagens beslut den tolkningen att de kvinnor som genomgick utbildningen skulle så långt som möjligt vara likställda med värnpliktiga som genomgick grundutbildning enligt värnpliktslagen (1941:967). I konsekvens med denna uppfattning har det bedömts som en fördel att även åstadkomma en ordning som innebär att det särskilda straff- och disciplinsystem som de värnpliktiga omfattas av blir tillämpligt också på kvinnor. Eftersom de värnpliktiga är underkastade det särskilda straff- och disciplinrättsliga ansvaret som en följd av att de under tjänstgöringen är krigsmän, har det ansetts att likställdhet mellan de båda grupperna skulle åstadkommas bäst om också kvinnorna var krigsmän.

2 Den nuvarande innebörden och omfattningen av begreppet krigsman

2.1 Begreppets funktion

Krigsman är i vårt rättssystem i första hand ett straffrättsligt begrepp. Om en person är krigsman eller inte har således sin grundläggande betydelse vid bedömningen hur en gärning skall rubriceras enligt vår strafflagstiftning och vilken straff- eller disciplinrättslig påföljd som kan komma i fråga för gärningen. Begreppet används således inte för att uttrycka något om en persons uppgifter i krigsorganisationen eller liknande. (Begreppet hade möjligen en vidare betydelse i äldre tid, se prop 1978/79:77 s. 14.)

Det anförda kan belägas med följande exempel. En person som tillhör försvarsmaktens personal vägrar att utföra en uppgift i tjänsten. Om det är fråga om en krigsman, blir på grund av detta förhållande vissa särskilda bestämmelser i 21 kap. brottsbalken tillämpliga, i första hand reglerna om lydnadsbrott. Om det å andra sidan är fråga om en person som inte är krigsman, skall gärningen bedömas enligt allmänna bestämmelser. En person som är anställd vid försvarsmakten utan att vara krigsman kan sålunda åläggas disciplinpåföljd enligt lagen (1976:600) om offentlig anställning (LOA). En icke-krigsman som är verksam vid försvarsmakten utan att ett anställningsförhållande föreligger - han är t ex elev vid en kurs som försvarsmakten anordnar - kan inte dömas till ansvar enligt 21 kap. brottsbalken och inte heller åläggas disciplinpåföljd enligt LOA. För att få en sådan person att följa föreskrifter osv. får andra lösningar sökas. Exempel på sådana lösningar ges i förordningen om militär grundutbildning för kvinnor där varning och skiljande från utbildningen anges som sanktionsformer.

"Krigsman" är alltså en beteckning som används med det huvudsakliga syftet att ange att en person är underkastad

den särskilda militära strafflagstiftningen. Till denna är knuten en särskild processrättslig lagstiftning som är samlad främst i militära rättegångslagen (1948:472). Denna lag innehåller också bestämmelser om vissa tvistemål som rör krigsmän, bl a mål om åläggande av ersättningskyldighet.

Det militärstraffrättsliga systemets ändamål är att värna om den disciplin som anses nödvändig för försvarsmaktens effektivitet. Framför allt är det lydnapplikten och den därmed korresponderande befälsutövningen som måste kringgärdas med straffbestämmelser. Den ledande synpunkten vid fastställandet av tillämplighetsområdet för den militära strafflagstiftningen har därför varit i vad mån personalen med hänsyn till tjänstens krav bör ha befälsrätt och lydnapplik. Därjämte har man givetvis också tagit hänsyn till i vad mån brottslighet i andra avseenden kan inverka på försvarsmaktens effektivitet. Även de olika befattningshavarnas tjänstgöringsförhållanden har beaktats, särskilt huruvida tjänstgöringen i allmänhet fullgörs tillsammans med krigsmän i övervägande militär miljö eller under mera civila förhållanden (Beckman m fl.: Kommentar till brottsbalken II, 4:e uppl. s. 481).

Av det anförda framgår att begreppet krigsman inte numera används för att beteckna den som enligt folkrättsliga regler är berättigad att med vapenmakt delta i striden under ett krig. För denna kategori har inom folkrätten sedan länge använts beteckningen "kombattant". Det är emellertid ett principiellt önskemål att de båda kategorierna så långt möjligt sammanfaller, bl a eftersom ett kännetecken på en kombattant är att han är underkastad ett internt disciplinärt system (jfr art. 43 i det första tilläggsprotokollet till 1949 års Genèvekonventioner till skydd för krigets offer, prop 1978/79:77 s. 82).

2.2 Krigsmän enligt gällande rätt

Frågan vilka personer som skall anses som krigsmän har lösts på lagtekniskt skilda sätt för olika grupper av försvarsmaktens personal. Beträffande vissa personalkate-

gorier har det i brottsbalken direkt angetts att de skall vara krigsmän. I fråga om övrig personal har det däremot i brottsbalken överlämnats till regeringen att på angivna grunder avgöra huruvida krigsmannaansvar skall föreligga.

I 21 kap. 20 § första stycket brottsbalken anges direkt att följande personalkategorier är krigsmän under den tid som de i resp. egenskap är tjänstgöringsskyldiga.

1. De som är anställda vid försvarsmakten som regimentsofficerare, gruppchefer, reservofficerare eller meniga.
2. Värnpliktiga som inte har fått tillstånd till vapenfri tjänst.
3. Hemvärnsmän och hemvärnsrekryter.

En person kan vara krigsman även om han vid tillfället inte är tjänstgöringsskyldig. I 21 kap. 20 § andra stycket föreskrivs nämligen att de som avses i första stycket i samma paragraf (dvs personalen enligt 1-3 i det närmast föregående) kan vara krigsmän i vissa andra situationer. Den som i anknytning till en pliktmässigt genomförd tjänstgöring vårdas på militärsjukhus är sålunda krigsman. Detsamma gäller bl.a. för den som uppträder i militär uniform inom militärt område m.m.

I 21 kap. 20 § första stycket brottsbalken bemyndigas regeringen att med hänsyn till behovet av befälsföring och övriga tjänstgöringsförhållanden, förordna att också vissa andra angivna grupper skall vara krigsmän under den tid som de i resp. egenskap är tjänstgöringsskyldiga. Dessa grupper är dels andra anställda än de som anges direkt i brottsbalken, dels de som har förbundit sig att som frivilliga fullgöra krigstjänst.

I 2 § kungörelsen (1968:333) om innebörden i rättsligt hänseende av begreppen försvarsmakten och krigsman har regeringen med stöd av det nyssnämnda bemyndigandet i brottsbalken förordnat att också följande personer skall vara krigsmän under den tid som de på grund av anställning eller särskilt avtal är skyldiga att tjänstgöra vid försvarsmakten.

1. Civilmilitär personal.
2. Personal som genom krigsfrivilligavtal, annat särskilt avtal eller annan särskild överenskommelse åtagit sig att frivilligt tjänstgöra i befattning inom krigsorganisationen.
3. Civil personal i kustbevaknings-, luftbevaknings- eller stridsledningstjänst.
4. Civil trafikteknisk personal i signaltjänst, med undantag av personal vid försvarets radioanstalt, samt meteorologassistenter.
5. Civil personal som är anställd för tjänstgöring på försvarsmaktens fartyg eller luftfartyg eller som tjänstgör på annat fartyg eller luftfartyg under militärt befäl.
6. Personal som är anställd i svensk beredskapsstyrka för FN-tjänst, om inte regeringen bestämmer annat.

Av de redovisade bestämmelserna framgår att ramen för vilka grupper som är krigsmän anges i brottsbalken. Regeringens möjligheter att föreskriva att en personalkategori skall vara krigsmän begränsas alltså av brottsbalken. En gemensam utgångspunkt för bedömningen om en person bör vara krigsman eller inte är tjänstgöringsskyldigheten (se dock 21 kap. 20 § andra stycket brottsbalken i fråga om bl.a. den som uppträder i militär uniform utan att vara tjänstgöringsskyldig vid tillfället).

2.3 Formella synpunkter på ett krigsmannaansvar för kvinnorna

De kvinnor som genomgår den särskilda grundutbildningen är inte anställda vid försvarsmakten. Inte heller är kvinnorna värnpliktiga eller hänförliga till någon av de övriga kategorier som direkt anges som krigsmän i brottsbalken. Frågan är då om regeringen med stöd av det nuvarande bemyndigandet i brottsbalken kan förordna att de skall vara krigsmän.

För att personer som inte är anställda vid försvarsmakten skall kunna göras till krigsmän av regeringen fordras f.n., som har framgått av det föregående, att personerna i fråga har förbundit sig att som frivilliga fullgöra krigstjänst.

De är alltså förpliktade till tjänstgöring vid försvarsmakten i princip endast under beredskapstillstånd och krig. Frivillig anställning är emellertid grundad på ett kontrakt med försvarsmakten, vilket i regel görs upp redan i fredstid. Det är avsett att de som sålunda redan i fredstid är bundna av frivilligkontrakt efter åtagande skall kunna kallas in för övning vid vissa tillfällen under fred. Under sådan tjänstgöring är de frivilliga att anse som krigsmän. Ett frivilligavtal, som tar sikte bara på tjänstgöring i fred, medför däremot inte krigsmannaansvar när tjänstgöringen fullgörs (Beckman m.fl.: a.a. s. 483 f.).

Av det anförda följer att ett krigsmannaansvar för kvinnorna i fråga inte kan skapas genom att man som villkor för tillträde till den särskilda grundutbildningen anger att kvinnan måste teckna ett frivilligavtal med försvarsmakten. För att få denna verkan måste avtalet nämligen gå ut på att kvinnan skall tjänstgöra i en befattning i krigsorganisationen och alltså inte bara delta i en fredsmässig utbildning. Vidare aktualiseras krigsmannaställningen i ett sådant fall bara när kvinnan tjänstgör i den avsedda befattningen i krigsorganisationen. I övriga fall då hon tjänstgör vid försvarsmakten blir hon följaktligen inte krigsman. Om en frivillig åtar sig viss tjänstgöring under fred, kommer - som har angetts i det föregående - krigsmannaansvar i fråga endast i den mån åtagandet avser samma befattning som frivilligkontraktet. Bara i sådan utsträckning är den frivillige tjänstgöringsskyldig just i denna sin egenskap (Beckman m.fl.: a.a. s. 487 f.).

Nuvarande lagstiftning ger således inte utrymme för regeringen att föreskriva om krigsmannaansvar för de kvinnor som genomgår den särskilda grundutbildningen. Ny lagstiftning, dvs. riksdagens medverkan, är nödvändig. Lagstiftningen kan utformas antingen som en ändring i eller tillägg till 21 kap. 20 § brottsbalken eller som en särskild lag.

2.4 Synpunkter i sak på ett krigsmannaansvar för kvinnorna

Av stor betydelse för grundutbildningen av kvinnor är att den så nära som möjligt anknyter till grundutbildningen av värnpliktiga enligt värnpliktslagen (1941:967). Kvinnorna skall alltså i allt väsentligt utbildas tillsammans med de värnpliktiga. Utbildningsenheterna vid de berörda förbanden kommer följaktligen att bestå av både kvinnor och värnpliktiga.

Till detta kommer att kvinnorna under grundutbildningen utan undantag skall utbildas till befäl, vilket givetvis ställer krav på övning i befälsföring. Som övningstrupp kommer därvid värnpliktiga att användas. Ett av de grundläggande begreppen i befälsföringen är befälsrätten, dvs rätten för en krigsman att föra befäl över en annan krigsman. Om kvinnorna inte får krigsmannaställning, kan de inte heller utöva befälsrätt i egentlig mening. Detta får konsekvenser vid bedömningen av underlåtenhet från övningsgruppen att lyda. En krigsman som inte lyder en befallning, som ges av en krigsman i förmansställning, kan dömas till ansvar för lydnadsbrott enligt 21 kap. 1 § brottsbalken. Om den som ger befallningen inte är krigsman, kan gärningen inte bedömas som lydnadsbrott. Det kan i stället bli fråga om ansvar för t.ex. tjänstefel.

På samma sätt förhåller det sig med underlåtenhet att efterkomma en tillsägelse av en vaktpost eller någon annan som tjänstgör för bevakning eller ordningshållning. Om den som ger tillsägelsen inte är krigsman, kan underlåtenheten inte bedömas som ohörsamhet mot vakt enligt 21 kap. 4 § brottsbalken (se vidare Beckman m.fl.: a.a. s. 448).

Det bör dock påpekas att det särskilda skydd som personer i offentlig verksamhet har mot angrepp med våld m.m. enligt 17 kap. brottsbalken också kan omfatta kvinnor som utan att vara krigsmän fullgör bevaknings- eller ordningsuppgifter för försvaret (se vidare lagen (1975:288) om skydd för viss tjänsteutövning). Ett angrepp med våld på en sådan kvinna kan därför bedömas som våld mot tjänsteman.

Också för bedömningen av övriga brott, som är upptagna i 21 kap. brottsbalken, har det en avgörande betydelse om de inblandade personerna är krigsmän. En värnpliktig kan t.ex. dömas till frihetsstraff eller disciplinbot för tjänstefel om han bryter mot en föreskrift för utbildningen. En kvinna som genomgår frivillig grundutbildning kan f.n. inte ådömas disciplinstraff i en motsvarande situation.

Från de utgångspunkter som har redovisats i det föregående skulle det utan tvekan vara en fördel om kvinnorna var krigsmän under sin särskilda grundutbildning. I annat fall kommer det att finnas avgörande skillnader mellan de villkor under vilka resp. personalkategori fullgör sin tjänstgöring. Betydande olikheter kan därigenom uppkomma i fråga om det framtida yrkesbefälets bakgrund. Detta står inte i god överensstämmelse med riksdagens beslut att öppna officersyrket för kvinnor.

Det särskilda militära straffansvaret - uttryckt främst i 21 kap. brottsbalken - har självfallet inte införts som ett isolerat moment i värnpliktigas och andra personalkategoriernas tjänstgöring. I stället har det i första hand sin bakgrund i den tjänstgöringsskyldighet som gäller för vissa grupper inom försvarsmakten. Att värnpliktiga är skyldiga att göra värnpliktstjänstgöring anges i värnpliktslagen med tillhörande författningar.

Den tjänstgöringsskyldighet som föreligger för värnpliktiga, anställd personal och vissa grupper av frivilliga har ytterst sin grund i försvarsmaktens behov av att kunna disponera kompetent personal för uppgifter i krigsorganisationen. Till detta kommer - främst beträffande värnpliktiga - kravet på en rättvis och likformig behandling av individer.

Det särskilda straff- och disciplinrättsliga system som sammanfattningsvis kan kallas krigsmannaansvar har som huvudsakligt syfte att säkerställa att tjänstgöringsskyldigheten fullgörs på avsett sätt.

Som har framgått av redovisningen av krigsmannabegreppet (avsnitt 2.2) har ställningen av krigsman i viss utsträckning bl.a. också knutits till bärandet av en militär uniform. Bakom detta har ansetts ligga disciplinens krav. Den som uppträder i uniform, då han inte är tjänstgöringsskyldig, ger visst sken av att vara i tjänst (Beckman m.fl. a.a. s. 489). Det krigsmannaansvar som inte är knutet till en tjänstgöringsplikt utan enbart är en följd av bärandet av uniform blir dock av naturliga skäl i allmänhet begränsat till ordningsfrågor.

Krigsmannaansvaret är således främst en följd av en tjänstgöringsskyldighet. Att föreskriva ett obegränsat krigsmannaansvar för en grupp utan tjänstgöringsskyldighet torde därför inte vara möjligt. Det kan t.ex. inte komma i fråga att en person som uteblir från tjänstgöringen döms för rymning, om personen överhuvudtaget inte har någon skyldighet i egentlig mening att inställa sig. På motsvarande sätt kan det bli verkningslöst att ålägga en person utan tjänstgöringsskyldighet ett fritidsstraff av innebörd att personen inte får lämna kasernområdet. Personen i fråga kan ju inte mot sin vilja tvingas till tjänstgöringsstället eller hindras från att lämna detta. Något hinder mot att personen definitivt avbryter sin tjänstgöring finns ju inte heller.

Om ett krigsmannaansvar för kvinnorna under grundutbildningen skall få någon mening bör det därför förenas med en tjänstgöringsskyldighet. En tjänstgöringsskyldighet kan regleras genom antingen en författning eller någon form av avtalsmässigt åtagande. I det senare fallet får en förbindelse om tjänstgöringsskyldighet ställas upp som villkor för antagningen till grundutbildningen.

Det huvudsakliga ändamålet med tjänstgöringsskyldighet för kvinnor skulle vara att skapa förutsättningar för att ge dem samma krigsmannaansvar som de värnpliktiga. Tjänstgöringsskyldigheten skulle alltså inte som i övriga fall

ha sin egentliga grund i försvarsmaktens personalbehov.

Det kan visserligen hävdas att personalläget kräver att också kvinnor tas i anspråk som anställda i officersbefattningar. Av den anledningen finns det ett behov att kunna hålla en kvinna kvar under grundutbildningen även om hon själv vill sluta. Grundutbildningen för kvinnor är dock bara den första delen av den förhållandevis omfattande utbildning som leder till anställning som officer. En kvinna som vill avbryta sin utbildning till officer kan därför alltid göra detta genom att underlåta att söka till nästa utbildningssteg. En kvinna som har avbrutit utbildningen kan f.n. inte mot sin vilja utnyttjas i försvarsmaktens krigsorganisation. Den militära utbildning som hon redan har fått kan försvarsmakten följaktligen inte tillgodogöra sig för framtiden.

2.5 Tjänstgöringsskyldighet för kvinnorna i förhållande till regeringsformen

I 2 kap. 8 § regeringsformen föreskrivs att varje medborgare är gentemot det allmänna skyddad mot frihetsberövande. Denna rättighet får enligt 2 kap. 12 § regeringsformen begränsas genom lag eller genom annan författning efter bemyndigande som har stöd i regeringsformen. Ytterligare bestämmelser om villkoren för att begränsningar skall få ske finns i regeringsformen.

Om en föreskrift om tjänstgöringsskyldighet för kvinnor under grundutbildningen skall ses som en begränsning av skyddet mot frihetsberövande, får naturligtvis bedömas med hänsyn till tjänstgöringsskyldighetens innebörd.

En tjänstgöringsskyldighet som innebär endast ett civilrättsligt åtagande att utföra vissa uppgifter, varvid underlåtenhet att utföra uppgifterna kan beivras bara i civilrättslig ordning, t.ex. genom utkrävande av skadestånd, torde sålunda inte kunna uppfattas som ett frihetsberövande.

Om tjänstgöringsskyldigheten å andra sidan innebär att det allmänna har rätt att genom "kroppsliga tvångsåtgärder" framtvunga fullgörande av de uppgifter som ingår i tjänstgöringsskyldigheten måste det dock vara fråga om ett frihetsberövande i den mening som avses i 2 kap. 8 § regeringsformen.

Tjänstgöringsskyldigheten enligt värnpliktslagen har den sistnämnda innebörden. En värnpliktig som inte inställer sig till tjänstgöring eller som avviker från tjänstgöringsstället kan hämtas av polisen för att fullgöra sin skyldighet (40 § värnpliktslagen samt hämtningskungörelsen). En lika behandling av värnpliktiga och kvinnor under grundutbildningen bör då också innebära att kvinnornas tjänstgöringsskyldighet skall ha samma innebörd som de värnpliktigas. Den skall alltså kunna framtvingas mot kvinnans vilja.

Tjänstgöringsskyldigheten kommer följaktligen att utgöra en begränsning av kvinnans rörelsefrihet i regeringsformens bemärkelse. Frågan blir då i vad mån det samtycke till inskränkningen i rörelsefriheten som ligger i att kvinnan antingen ansöker om antagning till utbildningen med vad denna innebär i form av föreskrifter om tjänstgöringsskyldighet eller att hon avtalsmässigt åtar sig en tjänstgöringsskyldighet har någon betydelse i detta sammanhang. Det råder inte någon tvekan om att regeringsformens bestämmelser om inskränkningar i de grundläggande fri- och rättigheterna blir tillämpliga även om ett samtycke från kvinnan kan anses föreligga. Detta för med sig att tjänstgöringsskyldigheten måste regleras genom bestämmelser i en lag. Någon möjlighet för regeringen att efter delegering eller på annan grund förordna om tjänstgöringsskyldigheten finns inte.

När det gäller begränsningar av de grundläggande fri- och rättigheterna finns också vissa allmänna bestämmelser i 2 kap. 12 § andra stycket regeringsformen. Begränsningar får sålunda göras endast för att tillgodose ett ändamål som är godtagbart i ett demokratiskt samhälle. De nyligen införda bestämmelserna om att ett lagförslag på yrkande av en minoritet riksdagsledamöter blir vilande under minst tolv månader blir också tillämpliga (2 kap. 12 § tredje stycket regeringsformen). Slutligen bör nämnas att yttrandet av lagrådet bör inhämtas innan riksdagen beslutar om lagstiftningen (8 kap. 18 § regeringsformen).

2.6 Militäransvarskommittén

Regeringen bemyndigade i mars 1977 chefen för justitiedepartementet att tillkalla en kommitté med uppdrag att se över det militära ansvarssystemet m.m. I direktiven till kommittén anfördes att tiden var mogen för en översyn av hela den särskilda straff- och processordning som gäller för försvarsmaktens personal. En given utgångspunkt för ett reformarbete skulle enligt direktiven vara att man i första hand i fråga om den anställda personalen söker nå fram till en ytterligare anpassning av det militära ansvarssystemet till det regelsystem som gäller inom samhället i övrigt. Föredragande departementschefen framhöll också att kommittén var oförhindrad att pröva möjligheten av att även för de värnpliktigas del låta ansvaret för sådana tjänsteförseelser, som bör beivras endast i disciplinär väg, följa ett utomstraffrättsligt disciplinsystem.

Resultatet av kommitténs arbete kan väntas föreligga inom ett par år. Det finns anledning att anta att kommittén i anslutning till direktiven kommer att lämna förslag av innebörd att lindrigare tjänsteförseelser av värnpliktiga kommer att beivras enligt samma system som regleras i LOA, dvs. genom varning eller någon form av ekonomiska sanktioner. Straffansvaret enligt 21 kap. brottsbalken kommer därvid att begränsas till ett fåtal svårare brotstyper.

3 Sammanfattande överväganden och förslag

Riksdagens principbeslut att kvinnor skall få tillträde till officersyrket innebär att kvinnorna genom en särskild militär grundutbildning skall få samma bakgrund för fortsatt officersutbildning som de värnpliktiga får genom sin grundutbildning enligt värnpliktslagen. I detta får anses ligga inte bara att de båda utbildningsformerna skall vara lika i fråga om innehåll och omfattning. Det är också angeläget att kvinnorna så långt det är möjligt får samma miljömässiga bakgrund som sina manliga kolleger. Befälsutbildningen bör t.ex. ske på samma villkor för kvinnorna som för männen. Begrepp som befälsrätt, lydnessplikt m.m. bör ha samma innebörd oavsett om det är fråga om kvinnor eller män. Vid förseelser mot ordningen och liknande bör inte minst av rättviseskäl samma sanktionsformer kunna tillgripas mot alla inblandade.

Starka skäl talar således för att de kvinnor som genomgår den särskilda militära grundutbildningen bör vara krigsmän i samma mening som de värnpliktiga. Som framgått av det föregående (avsnitt 2.4) finns det dock vissa skäl som talar i motsatt riktning.

Den avgörande skillnaden mellan kvinnornas grundutbildning och männens är att kvinnorna genomgår sin utbildning efter frivilligt åtagande medan männen tjänstgör till följd av en pliktlag. Det särskilda ansvarssystemet inom försvarsmakten har sin grund i tjänstgöringsskyldigheten, som kan vara uttryckt i värnpliktslagen eller bygga på ett frivilligt åtagande. Tjänstgöringsskyldigheten, å sin sida, motiveras normalt sett av försvarsmaktens behov av personal i krigsorganisationen.

Med hänsyn till bl.a. reglerna om ansvar för rymning kan ett obegränsat krigsmannaansvar inte komma i fråga, om inte vederbörande krigsman är tjänstgöringsskyldig vid försvarsmakten. De kvinnor som genomgår grundutbildningen gör detta i huvudsak för att skaffa sig ett yrke inom försvarsmakten.

En kvinna som inte vill slutföra utbildningen eller som efter denna inte vill ha anställning vid försvarsmakten kan inte tvingas till detta. Ett införande av tjänstgörings-skyldighet för henne i ett sådant fall kommer därför utslutande att ha till syfte att ge henne ett krigsmannaansvar för att därigenom göra henne likställd med värnpliktiga i vissa avseenden.

Mot den bakgrund som nu har angetts kan det övervägas om inte ett krigsmannaansvar för kvinnorna bör ha mindre omfattning än vad som gäller för de värnpliktiga. Ansvaret skulle t.ex. kunna begränsas till situationer motsvarande den som avses i 21 kap. 20 § andra stycket brottsbalken, dvs i huvudsak när kvinnan uppträder i uniform i samband med utbildningen. Någon tjänsteplikt skulle alltså inte införas för kvinnan. En sådan lösning innebär emellertid att viktiga skillnader kommer att bestå mellan kvinnorna och de värnpliktiga i fråga om villkoren för grundutbildningen. Av detta skäl bör tanken på endast ett begränsat krigsmannaansvar för kvinnorna avvisas.

Det krigsmannaansvar som bör övervägas för kvinnornas del bör alltså vara obegränsat och grundas på en tjänstgörings-skyldighet. Att för ifrågavarande utbildning införa tjänsteplikt är emellertid inte helt invändningsfritt sett till den praktiska tillämpningen. En kvinna, som uteblir från utbildningen på grund av att hon vill avbryta den, gör sig skyldig till rymning eller undanhållande. Påföljden för sådana brott kan vara fängelse. Om kravet på tjänstgörings-skyldighet skall upprätthållas måste man också överväga att hämta henne tillbaka till utbildningen genom polismyndighetens försorg. Vid ett svårare brott mot lydningen under en övning måste ingripanden såsom tagande i förvarrarrest aktualiseras även om brottet är ett uttryck för en önskan att lämna utbildningen. Kravet på lika behandling av män och kvinnor under resp. grundutbildning bör nämligen logiskt sett också leda till att samma medel tillgrips för att säkerställa att tjänstgöringsskyldigheten fullgörs.

Det kan naturligtvis också diskuteras om ett ansvars-system, som är föremål för översyn, nu bör utvidgas till att omfatta ytterligare grupper.

Styrkan av de skäl som således kan anföras mot att införa tjänstgöringsskyldighet för kvinnorna under hennes grundutbildning bör dock inte överdrivas. Redan i dag är ett stort antal arbetstagare inom försvarsmakten att anse som krigsmän. Det innebär att samhället med fängelse som yttersta tvång kan framtvinga fullgörande av en tjänstgöringsskyldighet som grundar sig på ett frivilligt avtal. Visserligen kan invändas att ett slopande av denna ordning är under utredning och att det i avvaktan härpå är mindre lämpligt att utöka krigsmannaansvaret till att omfatta nya personalkategorier. Utredningen kan dock knappast leda fram till ny lagstiftning inom de närmaste två åren.

De skäl som således kan anföras mot att införa tjänstgöringsskyldighet för kvinnan under hennes grundutbildning får anses ha mindre tyngd än kraven på att kvinnan skall vara krigsman under utbildningen.

Ett införande av krigsmannaansvar för kvinnorna kräver lagstiftning. Härvid står två vägar till buds, nämligen antingen att ändra brottsbalken eller att stifta en särskild lag. Med hänsyn till det utredningsarbete som pågår förordas en särskild lag. Mot bakgrund härav har inom försvarsdepartementet upprättats ett förslag till lag om tjänstgöringsskyldighet för kvinnor som har antagits till militär grundutbildning m m. (avsnitt 5). Lagen gäller för kvinnor som genomgår utbildning enligt förordningen (1979:1207) om militär grundutbildning för kvinnor. Den tar dock också sikte på kvinnorna som genomgår den förberedande officersskolan (se avsnitt 1 i fråga om denna utbildning).

4 Specialmotivering

1 §

I paragrafen regleras vilken utbildning som medför tjänstgöringsskyldighet.

I första hand är en tjänstgöringsskyldighet förbunden med den militärutbildning för kvinnor som motsvarar grundutbildningen för värnpliktiga enligt värnpliktslagen (1941:967). Bestämmelser om utbildningen i fråga finns i förordningen (1979:1207) om militär grundutbildning för kvinnor.

En annan utbildning som medför tjänstgöringsskyldighet för kvinnlig personal enligt paragrafen är den förberedande officersskola (FOS) som normalt skall föregå utbildningen vid officershögskolan (OHS). Utbildningen vid FOS riktar sig till både män och kvinnor som avser att utbilda sig till yrkesbefäl inom försvarsmakten .

Också eleverna vid OHS är tjänstgöringsskyldiga i denna egenskap. Detta följer dock av att de är anställda vid försvarsmakten och således inte av förevarande paragraf.

2 §

Paragrafen anger tjänstgöringsskyldighetens innebörd,

Som framgår av p. 1 är en kvinna skyldig att inställa sig till den utbildning enligt 1 § som hon har antagits till. Hon är också skyldig att fullgöra utbildningen enligt de föreskrifter som gäller för denna. Sådana föreskrifter finns f.n. i förordningen (1979:1207) om militär grundutbildning för kvinnor. Förordningen innehåller ett bemyndigande för bl.a. överbefälhavaren att meddela verkställighetsföreskrifter till förordningen.

P. 2 innebär att kvinnan måste iaktta en viss uppsägnings- tid innan hon får lämna utbildningen. Försvarsgrenschefen får dock medge undantag från detta. I vissa fall finns det

inte anledning att vägra en kvinna att genast avbryta utbildningen. Ett sådant fall är att kvinnan har fått motvilja mot att bära vapen.

I analogi med motsvarande regel inom arbetsrätten skall uppsägningstiden räknas från den dag då meddelandet i fråga kommer chefen för utbildningsanstalten till handa.

Någon viss form för meddelandet om att en kvinna vill sluta utbildningen har inte föreskrivits. Ett muntligt meddelande är således tillräckligt.

Enligt 7 § är en kvinna krigsman i brottsbalkens bemärkelse under den tid som hon är tjänstgöringsskyldig enligt denna lag. Detta innebär att en kvinna, som inte inställer sig till utbildningen i tid, kan dömas för undanhållande eller rymning enligt 21 kap. 11 eller 12 § brottsbalken. För en kvinna som bryter mot föreskrifter för utbildningen kan allt efter omständigheterna ansvar för t.ex. lydnadsbrott (21 kap. 1 § brottsbalken) eller tjänstefel (21 kap. 18 § brottsbalken) komma i fråga.

Ledighet från utbildningen regleras inte i denna lag och inte heller uttryckligen i förordningen (1979:1207) om militär grundutbildning för kvinnor. I förordningen (17 §) bemyndigas dock bl.a. överbefälhavaren att meddela erforderliga verkställighetsföreskrifter. Överbefälhavaren kan således med stöd av bemyndigandet föreskriva t.ex. att ledighetsbestämmelserna för värnpliktig personal i tjänstereglementet för försvarsmakten skall tillämpas också i fråga om den utbildning som här avses.

I fråga om anstånd med utbildningen hänvisas till 6 §.

Att en kvinna som uteblir från utbildningen kan hämtas föreskrivs i 4 §.

Det bör anmärkas att tjänstgöringsskyldigheten inte innebär att kvinnan blir arbetstagare hos försvarsmakten, eftersom det enligt statsmakternas beslut är fråga om utbildning och inte om utförande av arbete.

3 §

I paragrafen regleras tjänstgöringsskyldighetens omfattning i tiden.

Enligt föreskriftens första led är det beroende av kallelsens utformning när tjänstgöringsskyldigheten uppkommer. Om kallelsen innehåller en uppmaning till kvinnan att inställa sig den 1 september före klockan 12.00, blir hon tjänstgöringsskyldig vid den tidpunkt då hon faktiskt inställer sig under förutsättning att detta sker den 1 september före nämnda klockslag. Om hon inte inställer sig i tid uppkommer tjänstgöringsskyldigheten den 1 september klockan 12.00 (jfr rättsfallen i Nytt Juridiskt Arkiv 1959 s. 20 och 1961 s. 1).

Föreskriftens andra led innebär att tjänstgöringsskyldigheten inte upphör förrän kvinnan har slutfört utbildningen eller uppsägningstiden om en månad eller den kortare tid som försvarsgrenschefer har medgett har gått till ända. Tjänstgöringsskyldigheten består till klockan 24 den sista utbildningsdagen.

4 §

Paragrafen innehåller de grundläggande bestämmelserna om hämtning av en kvinna som uteblir från utbildningen. Närmare föreskrifter om förfarandet m.m. finns i hämtningsskugörelsen (1942:840), som är tillämplig på all tjänstgöringsskyldig personal vid försvarsmakten som är underkastad straff för rymning och olovligt undanhållande (13 § p. 2).

Hämtning enligt paragrafen kan tillgripas såväl då en kvinna underlåter att inställa sig vid utbildningens början som då hon inte kommer tillbaka efter t.ex. ledighet.

5 §

För att tjänstgöringsskyldighet skall uppkomma måste en inkallelse till utbildningen ha utfärdats. I 40 § andra stycket värnpliktslagen (1941:967) finns vissa föreskrifter om när en värnpliktig skall anses inkallad i laga ordning. Förevarande paragraf innehåller en hänvisning till dessa föreskrifter.

Närmare bestämmelser om förfarandet m m vid inkallelser av värnpliktiga finns i 6 - 12 §§ kungörelsen (1969:380) om värnpliktigas tjänstgöring m m. Regeringen har inte meddelat några motsvarande bestämmelser för grundutbildning av kvinnor. Detta har bedömts höra till sådana verkställighetsfrågor som bl a överbefälhavaren kan reglera.

All utevaro från utbildningen skall inte beivras som rymning eller undanhållande. Ibland är omständigheterna sådana att utevaron är ursäktlig, dvs laga förfall har förelegat. Enligt paragrafen blir bestämmelserna i 41 § värnpliktslagen om laga förfall tillämpliga också på nu ifrågavarande utbildning.

6 §

Paragrafen innehåller ett bemyndigande för regeringen att meddela föreskrifter om anstånd med utbildningen. Med utbildningen avses därvid sådan utbildning som medför tjänstgöringsskyldighet enligt 1 §.

7 §

Som framgår av den allmänna motiveringen innehåller 21 kap. 20 § brottsbalken de grundläggande bestämmelserna om vilka personalkategorier som är krigsmän. Förevarande paragraf fås ses som komplettering av föreskrifterna i det nämnda lagrummet och tillhörande författningar.

I fråga om innebörden av begreppet krigsman hänvisas till den allmänna motiveringen (avsnitten 2.1 och 2.2).

5 Förslag till

Lag

om tjänstgöringsskyldighet för kvinnor som har antagits till militär grundutbildning m.m.

Utfärdad den

Enligt riksdagens beslut föreskrivs följande.

1 §

En kvinna, som har antagits till militär grundutbildning för kvinnor enligt särskilda bestämmelser eller annan militär utbildning med syfte att ge henne behörighet att få tillträde till utbildning till yrkesofficer är tjänstgöringsskyldig enligt denna lag.

2 §

Tjänstgöringsskyldigheten innebär följande.

1. Kvinnan är skyldig att inställa sig till utbildningen och fullgöra denna i enlighet med meddelade föreskrifter.

2. Kvinnan får inte utan försvarsgrenschefens medgivande avbryta utbildningen förrän en månad har förflutit från den dag då hon meddelade chefen för utbildningsanstalten att hon önskar avbryta utbildningen.

3 §

Tjänstgöringsskyldigheten uppkommer vid den tidpunkt då kvinnan enligt utfärdad kallelse skall inställa sig till utbildningen och upphör när utbildningen slutar.

4 §

Om en kvinna uteblir från utbildningen utan anmält laga förfall, kan hon på egen bekostnad hämtas genom polismyndighetens försorg för att fullgöra skyldigheten.

5 §

I fråga om inkallelse till utbildningen och laga förfall skall föreskrifterna i 40 § andra stycket och 41 § värnpliktslagen (1941:967) tillämpas.

6 §

Regeringen får meddela föreskrifter om anstånd med utbildningen.

7 §

En kvinna är krigsman enligt brottsbalken under den tid som hon är tjänstgöringsskyldig enligt denna lag och när hon i anslutning till sådan tid vårdas på militärsjukhus.

Denna lag träder i kraft den

På regeringens vägnar

THORBJÖRN FÄLLDIN

Eric Krönmark
(Försvarsdepartementet)

Sammanställning av remissyttrandena över departementspromemorian (Ds Fö 1980: 1) Förslag till lag om tjänstgöringsskyldighet för kvinnor som har antagits till militär grundutbildning m. m.

1 Remissinstanser

Efter remiss har yttranden över departementspromemorian (Ds Fö 1980: 1) avgetts av justitiekanslern (JK), riksåklagaren (RÅ), Svea hovrätt, överbefälhavaren (ÖB), försvarets civilförvaltning, värnpliktsverket, jämställdhetskommittén (Ju 1976:08), militäransvarskommittén (Ju 1977:09) (MAK) och beredningen för det fortsatta arbetet om kvinnan i försvaret (Fö 1975: 01) (BKF).

2 Allmänna synpunkter på förslaget

De flesta remissinstanserna har ställt sig positiva till promemorian. JK anför sålunda att den skillnad som finns f. n. i fråga om skyldigheter och ansvar mellan de frivilligt tjänstgörande kvinnorna och de värnpliktiga leder i praktiken till olägenheter. JK anför därför att han inte har några principiella erinringar mot de tankegångar som ligger bakom förslaget eller det sätt på vilket förslaget har utformats. Likartade uppfattningar redovisas av RÅ, försvarets civilförvaltning, värnpliktsverket, BKF och jämställdhetskommittén. ÖB förklarar utan reservationer att han biträder de förslag som promemorian innehåller.

MAK säger sig dela den i promemorian redovisade uppfattningen att likställdhet så långt möjligt bör råda mellan män som genomgår utbildning enligt värnpliktslagen (1941:967) och de kvinnor som fullgör motsvarande utbildning på frivillig grund. Det kan sålunda enligt MAK inte bestridas att det vore värdefullt om enhetliga regler gällde i fråga om befälsrätt, lyd-nadsplikt m. m. vid gemensam utbildning av värnpliktiga och kvinnorna i fråga. MAK vill å andra sidan sätta i fråga om de anförda motiven för ett krigsmannaansvar är särskilt avgörande om man ser till de grunder som enligt gällande lagstiftning har varit bestämmande för krigsmannaansvaret. En utvidgning av krigsmannaansvaret till kvinnor som på frivillig grund deltar i fredsmässig utbildning kan enligt MAK sägas innebära en påtaglig avvikelse från de principer som hittills har varit avgörande. MAK menar också att det kan diskuteras om skillnaderna i fråga om t.ex. befälsrätt och lyd-nadsplikt har någon större praktisk betydelse för den fredsmässiga utbildnings- och övningsverksamheten. MAK vill också understryka att kvinnornas utbildning är frivillig medan de värnpliktigas tjänstgöring har sin grund i en tvångslag. Samtidigt som det är uppenbart att de värnpliktigas tjänstgöring måste lyda under straffbestämmelser för att man skall

kunna tvinga fram värnpliktens fullgörande är det å andra sidan tydligt att kvinnornas utbildning i grunden måste bygga på frivillig medverkan, framhåller MAK. Så länge vi inte har kvinnlig värnplikt kan det, enligt MAK, med andra ord sättas i fråga om kravet på likställdhet bör drivas därhän att kvinnornas tjänstgöring får karaktären av tvång. MAK vill dock inte motsätta sig att ett krigsmannaansvar införs för kvinnorna i fråga. Man pekar likväl på möjligheten att låta frågan anstå och uppdra åt kommittén att närmare se över hur kvinnornas ansvarsförhållanden bör regleras inom ramen för ett nytt ansvarssystem för försvarsmaktens personal.

Möjligheten att på detta sätt utreda frågan ytterligare berörs även av RÅ. Med hänvisning till att prövningen av antagningen av kvinnorna till utbildningen redan har börjat, anser emellertid RÅ att lagstiftning i frågan inte bör anstå. Också JK anser att det remitterade lagförslaget kan genomföras utan hinder av att MAK:s arbete pågår.

Svea hovrätt förordar i första hand att man genom fortsatt utredning mera ingående än som har skett i promemorian analyserar vilka möjligheter till ingripande som behövs när det gäller personer som frivilligt genomgår militär utbildning. Enligt hovrätten bör därvid alternativa lösningar redovisas. Hovrätten menar dock att det inte finns några avgörande hinder mot att promemorians förslag genomförs som ett provisorium.

3 Den författningsmässiga regleringen

MAK tar upp frågan om vad som med hänsyn till regeringsformen måste regleras i lag. Kommittén instämmer i att en tjänstgöringsskyldighet av den omfattning som föreslås i promemorian torde vara att se som en begränsning i rörelsefriheten enligt 2 kap. 8 § regeringsformen. En sådan tjänstgöringsskyldighet skall således regleras i lag också enligt MAK:s mening. MAK menar dock vidare att kravet på lagform kommer att omfatta ytterligare frågor, om den föreslagna tjänstgöringsskyldigheten införs. De föreskrifter som f. n. finns i förordningen (1979: 1207) om militär grundutbildning för kvinnor kan enligt MAK:s uppfattning sägas gälla åligganden för enskilda eller i övrigt avse ingrepp i enskildas personliga förhållanden. Frågan är då – hävdar MAK – om inte den militära grundutbildningen som sådan bör regleras i lag. MAK pekar på att man i promemorian valt att gå den motsatta vägen, dvs. att i botten ha en regeringsförordning om militär grundutbildning för kvinnor och en lag som föreskriver tjänstgöringsskyldighet under sådan utbildning. MAK framhåller att lagförslaget innebär att det skapas tjänstgöringsskyldighet under en utbildning, vars längd och innehåll bestäms av regeringen. Enligt MAK kan det sättas i fråga om inte föreskrifter av det senare slaget också är att hänföra till lagområdet, om tjänstgöringsskyldighet införs. MAK menar också att den i promemorian valda lösningen också synes innebära att författningsregleringen av kvinnornas utbildning splittras på ett sätt som kan te sig godtyckligt och

svåröverskådligt. MAK vill därför sätta i fråga om man inte bör välja en lagteknisk lösning som innebär att den militära grundutbildningen för kvinnor regleras i en lag, som innehåller ett bemyndigande för regeringen att meddela närmare föreskrifter. Lagen bör enligt MAK innehålla några av de grundläggande föreskrifterna som nu finns i förordningen om militär grundutbildning för kvinnor, såsom antagningsvillkor, utbildningens omfattning, skiljande från utbildningen och förmåner. MAK anser också att lagen, i likhet med värnpliktslagen, bör innehålla föreskrifter om att kvinnan skall inställa sig till tjänstgöring genom personlig order, att hon skall efterkomma kallelse till tjänstgöring, att hon skall anmäla laga förfall och att hon skall följa de tjänstgöringsföreskrifter som meddelas henne. I lagen bör det dessutom enligt MAK i överensstämmelse med promemorian finnas föreskrifter om uppsägning, laga förfall och krigsmannaansvar.

Värnpliktsverket framhåller att ett införande av tjänstgöringsskyldighet är förenat med betydande rättsverkningar för kvinnan. Det är därför enligt värnpliktsverket angeläget att den särskilda lagen utformas så att det klart framgår vilka skyldigheter som åvilar kvinnan och vilka följderna kan bli om hon underlåter att fullgöra sina skyldigheter. Förslaget bör därför, anser värnpliktsverket, förtydligas eller kompletteras särskilt beträffande kallelseförfarandet, kvinnans skyldigheter att utkvittera kallelse till utbildning, åtgärder vid laga förfall samt under vilka förutsättningar kvinnan kan hämtas genom polismyndighetens försorg. Utformningen av bestämmelserna bör enligt värnpliktsverkets mening ske i nära överensstämmelse med motsvarande stadganden för de värnpliktiga. Bestämmelserna måste dock anpassas med hänsyn till att kvinnans tjänstgöringsskyldighet aktualiseras endast i samband med utbildning grundad på frivillighet och syftande till yrkesanställning, medan den värnpliktige kan kallas in till tjänstgöring då detta krävs för rikets försvar eller säkerhet.

4 Lagens giltighetsområde

BKF menar att den föreslagna lagen bör omfatta såväl de kvinnor som avser att söka anställning vid försvarsmakten som yrkesofficerare som de som är inriktade på att bli reservofficerare. Uttrycket "utbildning till yrkesofficer" i 1 § i promemorieförslaget bör därför enligt BKF ändras till "utbildning för anställning till officer".

5 Tjänstgöringsskyldigheten m. m.

MAK betonar att ett krigsmannaansvar för kvinnorna torde ha sin främsta betydelse däri att kvinnorna och de värnpliktiga vid förseelser i tjänsten skall kunna behandlas lika. Beträffande sådana brott däremot som har sin grund i att kvinnan inte längre vill fullgöra utbildningen, t.ex. utevaro från utbildningen under längre tid, kan det diskuteras om det är meningsfullt att

upprätthålla kravet på tjänstgöringsskyldighet, anser MAK. Det kan därför enligt MAK övervägas om inte uppsägning bör få ske med omedelbar verkan. I sådant fall bör lagen kompletteras med en föreskrift att en kvinna som inte längre vill fullfölja utbildningen omedelbart skall anmäla detta, menar MAK. Man kan dessutom enligt MAK tänka sig en föreskrift enligt vilken en kvinna som uteblir utan laga förfall och utan anmälan under viss tid skall skiljas från utbildningen.

Genom en föreskrift av det senast angivna slaget skulle man enligt MAK:s mening kunna undvika att införa en bestämmelse om hämtning av en kvinna till utbildningen. MAK anser att möjligheten till hämtning inte är en nödvändig följd av tjänstgöringsskyldigheten eller krigsmannaansvaret. MAK pekar därvid på att det står i dålig överensstämmelse med principen om frivillig utbildning att den kan tvingas fram genom hämtning. MAK tar i detta sammanhang upp bestämmelsen i 13 § 2 hämtningskungörelsen (1942: 840) genom vilken med värnpliktiga jämställs annan tjänstgöringsskyldig personal, som är underkastad straff för rymning och olovligt undanhållande. MAK anför att bestämmelsen torde innebära en möjlighet att hämta alla som är krigsmän. I den övervägda lagen bör det därför enligt MAK utsägas att hämtning av en kvinna till utbildningen inte får göras.

I promemoriaförslaget (5 §) finns en hänvisning till bestämmelserna om laga förfall i värnpliktslagen (1941: 967). *Jämställdhetskommittén* menar att laga förfall bör föreligga vid barntillsynsproblem för en tjänstgöringsskyldig. Kommittén vill därför att värnpliktslagen kompletteras i detta avseende.

Jämställdhetskommittén tar även upp frågan om anstånd med utbildningen enligt bemyndigandet i 6 § i lagförslaget. Kommittén anser att kvinnor som vill skjuta upp eller avbryta utbildningen på grund av graviditet måste få rätt till anstånd. De måste också enligt kommittén tillförsäkras rätt att fortsätta utbildningen efter föräldraledigheten. *Jämställdhetskommittén* erinrar i sammanhanget om sin inställning att alla värnpliktiga män som vill delta vid förlossning eller som utnyttjar föräldraförsäkringen för vård av barn bör ges generell rätt till anstånd.

Försvarets civilförvaltning har synpunkter på tjänstgöringsskyldighetens tidsmässiga omfattning. Enligt civilförvaltningen skulle 3 § i lagförslaget bli klarare om det angavs att tjänstgöringsskyldigheten upphör vid utgången av det kalenderdygn under vilket utbildningen slutar.

6 Övriga frågor

I fråga om utformningen av bestämmelsen om krigsmannaansvar pekar MAK på att detta ansvar enligt promemoriaförslaget är mindre omfattande än när det gäller de nuvarande krigsmännen enligt 21 kap. 20 § brottsbalken. De skillnader som föreligger t. ex. i fråga om krigsmannaansvar där tjänstgöringsskyldighet inte föreligger torde dock enligt MAK inte spela

någon större praktisk roll. Även *värnpliktsverket* har synpunkter på utformningen av paragrafen i fråga.

MAK anser vidare att en lag om militär grundutbildning för kvinnor bör innehålla ett bemyndigande för regeringen att meddela föreskrifter. Härvid kan man enligt *MAK* givetvis föreskriva t.ex. att vad som är stadgat beträffande värnpliktiga om inkallelseförfarande, anstånd och ledighet i tillämpliga delar skall gälla också för kvinnor under grundutbildningen.

MAK framhåller också att kravet på likställdhet mellan kvinnor och värnpliktiga under grundutbildning kan göras gällande på andra områden än de som har tagits upp i promemorian. Som exempel nämner *MAK* frågor som behandlas i tjänstereglementet för försvarsmakten och bestämmelserna om personalinflytande. *MAK* pekar vidare på behovet av följdändringar i vissa angivna regeringsförordningar.

MAK tar också upp frågan om skadeståndslagens (1972:207) tillämplighet på kvinnor under militär grundutbildning. Enligt *MAK:s* mening är det tveksamt om kvinnorna faller in under 6 kap. 4 § i lagen. *MAK* hävdar att kravet på likställdhet rimligen bör medföra att skadeståndsansvaret är detsamma för kvinnor under militär grundutbildning som för män under värnpliktstjänstgöringen.

1 Förslag till

Lag om militär grundutbildning för kvinnor

Härigenom föreskrivs följande.

Inledande bestämmelse

1 § Kvinnor som vill få anställning som officerare vid försvarsmakten måste genomgå militär grundutbildning enligt denna lag. Regeringen bestämmer vilka krav i övrigt som skall gälla för anställningen.

Utbildningen

2 § Grundutbildningens längd och innehåll skall motsvara den grundutbildning som en jämförbar kategori värnpliktiga fullgör enligt värnpliktslagen (1941:967).

3 § Antagning till grundutbildningen sker efter ansökan och särskild antagningsprövning.

Tjänstgöringsskyldighet m. m.

4 § En kvinna som har antagits till grundutbildningen är skyldig att efter inkallelse inställa sig till utbildningen och fullgöra denna i enlighet med meddelade föreskrifter. Hon får inte avbryta utbildningen förrän hon har meddelat sin önskan att göra detta till den myndighet som regeringen bestämmer.

5 § I fråga om laga förfall skall 41 och 42 §§ värnpliktslagen (1941:967) tillämpas.

6 § Sedan en kvinna har antagits till grundutbildningen gäller 34, 35 och 37 §§ värnpliktslagen (1941:967) för henne tills utbildningen slutar.

Skiljande från utbildningen

7 § Från grundutbildningen skiljs den som

1. visar sig olämplig för fortsatt utbildning till officer vid försvarsmakten, eller
2. på grund av sjukdom eller av annan anledning är frånvarande från utbildningen i sådan utsträckning att hon inte kan tillgodogöra sig denna.

Förmåner

8 § En kvinna har under grundutbildningen och i samband med antagningsprövningen rätt till samma förmåner som värnpliktiga har under grundutbildningen enligt värnpliktslagen (1941:967).

Om rätt till familjebidrag, ersättning vid personskada och grupplivförsäkring finns särskilda bestämmelser.

Bemyndigande

9 § Regeringen får föreskriva att en bestämmelse i denna lag skall tillämpas också på annan föreskriven utbildning som en kvinna genomgår för att kunna få anställning vid försvarsmakten som officer.

Regeringen eller en myndighet som regeringen utser bemyndigas att meddela ytterligare föreskrifter i frågor som behandlas i denna lag.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1981 och tillämpas också på kvinnor som har antagits till grundutbildning enligt förordningen (1979: 1207) om militär grundutbildning för kvinnor.

2 Förslag till

Lag om ändring i brottsbalken

Häri genom föreskrivs att 21 kap. 20 § brottsbalken skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

21 kap.
20 §¹

Krigsmän *äro* enligt denna balk de vilka såsom regementsofficerare, kompaniofficerare, plutonsofficerare, gruppchefer, reservofficerare eller meniga *äro* anställda vid *krigsmakten*, värnpliktiga som ej fått tillstånd till vapenfri tjänst samt hemvärnsmän och hemvärnsrekryter, samtliga under den tid de i sådan egenskap *äro* tjänstgörings-skyldiga. Krigsmän *äro* ock, i den mån regeringen med hänsyn till behovet av befälsföring och övriga tjänstgöringsförhållanden så förordnar, de som eljest *äro* anställda vid *krigsmakten* eller förbundet sig att såsom frivilliga fullgöra krigstjänst, under den tid de i sådan egenskap *äro* tjänstgöringsskyldiga. Om någon åtnjuter ledighet som ej är begränsad till kortare tid än två månader, anses han icke tjänstgörings-skyldig. Närmare bestämmelser om vad som avses med

Krigsmän *är* enligt denna balk de vilka såsom regementsofficerare, kompaniofficerare, plutonsofficerare, gruppchefer, reservofficerare eller meniga *är* anställda vid *försvarsmakten*, kvinnor som frivilligt genomgår utbildning för att få anställning som officerare vid *försvarsmakten*, värnpliktiga som ej fått tillstånd till vapenfri tjänst samt hemvärnsmän och hemvärnsrekryter, samtliga under den tid de i sådan egenskap *är* tjänstgörings-skyldiga. Krigsmän *är* ock, i den mån regeringen med hänsyn till behovet av befälsföring och övriga tjänstgöringsförhållanden så förordnar, de som eljest *är* anställda vid *försvarsmakten* eller förbundet sig att såsom frivilliga fullgöra krigstjänst, under den tid de i sådan egenskap *är* tjänstgöringsskyldiga. Om någon åtnjuter ledighet som ej är begränsad till kortare tid än två

¹ Senaste lydelse 1974: 565.

krigsmakten meddelas av regeringen.

De som avses i första stycket *skola*, förutom under tid då tjänstgöringsskyldighet föreligger, anses såsom krigsmän då de i anslutning till sådan tid vårdas å militärsjukhus, då de *äro* intagna i militärhäkte samt då de inom område eller utrymme som nyttjas av *krigsmakten* eller eljest offentligen *uppträda* i militär tjänstedräkt ävensom såvitt angår fullgörandet av dem åliggande anmälningsskyldighet eller annan särskild tjänsteplikt.

Krigsman, som har befälsrätt över annan krigsman, är dennes förman. Krigsman, över vilken annan krigsman har befälsrätt, är underlydande i förhållande till denne.

månader, anses han icke tjänstgöringsskyldig. Närmare bestämmelser om vad som avses med *försvarsmakten* meddelas av regeringen.

De som avses i första stycket *skall*, förutom under tid då tjänstgöringsskyldighet föreligger, anses såsom krigsmän då de i anslutning till sådan tid vårdas *på* militärsjukhus, då de *är* intagna i militärhäkte samt då de inom område eller utrymme som nyttjas av *försvarsmakten* eller eljest offentligen *uppträder* i militär tjänstedräkt ävensom såvitt angår fullgörandet av dem åliggande anmälningsskyldighet eller annan särskild tjänsteplikt.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1981.

3 Förslag till

Lag om ändring i skadeståndslagen (1972: 207)

Häri genom föreskrivs att 6 kap. 4 § skadeståndslagen (1972: 207)¹ skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

6 kap.

4 §

Vid tillämpning av denna lag likställes med arbetstagare

1. värnpliktig och annan som fullgör i lag föreskriven tjänstgöring,

1. värnpliktig och annan som fullgör i lag föreskriven tjänstgöring samt kvinna som frivilligt genomgår utbildning för att få anställning som officer vid försvarsmakten.

2. den som under utbildning vid skola eller vård i anstalt utför arbete som till sin art liknar sådant som vanligen utföres av arbetstagare.

3. den som för annans räkning eljest utför arbete under omständigheter liknande dem som förekommer i anställningsförhållande.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1981.

¹ Lagen omtryckt 1975: 404.

LAGRÅDET

Utdrag
PROTOKOLL
vid sammanträde
1980-10-20

Närvarande: f. d. justitierådet Petrén, regeringsrådet Hilding, justitierådet Vängby.

Enligt lagrådet den 9 oktober 1980 tillhandakommet utdrag av protokoll vid regeringssammanträde den 2 oktober 1980 har regeringen på hemställan av statsrådet och chefen för försvarsdepartementet Krönmark beslutat inhämta lagrådets yttrande över förslag till

1. lag om militär grundutbildning för kvinnor,
2. lag om ändring i brottsbalken,
3. lag om ändring i skadeståndslagen (1972: 207).

Förslagen har inför lagrådet föredragits av hovrättsassessorn Rolf Holmquist.

Förslagen föranleder följande yttrande:

Lagen om militär grundutbildning för kvinnor

4 §

Lagrådet:

Av uttalanden av departementschefen får anses framgå att kvinna som antages till militär grundutbildning skall ha en absolut rätt att själv bestämma huruvida hon vill fullfölja utbildningen, låt vara att hon på visst sätt skall meddela att hon ej vill fortsätta utbildningen innan hon får avbryta den. Uttrycket "önskan" att avbryta utbildningen i paragrafens andra mening kan ge intryck av att avgörandet ligger inte hos kvinnan utan hos myndigheten. Det förordas att till undvikande av sådant missförstånd ordet "önskan" utbytes mot "vilja".

9 §

Lagrådet:

Den militära grundutbildning som behandlas i remissen är frivillig. Detta framgår bl. a. av 4 § andra meningen som medger att kvinnan i och med att hon till viss myndighet meddelar sin önskan att avbryta grundutbildningen får göra detta. Även den fortsatta utbildningen till officer är, ehuru den inte mer ingående behandlas i remissen, självfallet frivillig. Den tjänstgörings-skyldighet som kvinnan har under tiden för utbildningen och som bl. a. är grunden för att hon då enligt 21 kap. 20 § brottsbalken blir underkastad

krigsmannaansvar följer av hennes önskan och åtagande att undergå utbildning på liknande sätt som exempelvis en officers tjänstgöringsskyldighet följer av anställningsförhållandet. Tjänstgöringsskyldigheten under grundutbildningen och den fortsatta officersutbildningen kan under dessa förhållanden inte anses innebära någon tjänsteplikt av sådan art att den enligt 2 kap. 12 § jämförd med 8 § regeringsformen måste regleras i lag. Något grundlagshinder mot att delegera regleringen av den efter grundutbildningen följande utbildningstiden vid förberedande officersskola (FOS) föreligger därför inte. Lagrådet lämnar sålunda förevarande paragraf utan erinran. En annan sak är att de skäl som kan tala för att grundutbildningen regleras i lag också kan anföras till stöd för att även den fortsatta utbildningen regleras i lag. Enligt lagrådets uppfattning hade det varit önskvärt att lagen fått reglera hela utbildningsgången fram till dess kvinnan kan få anställning i försvaret.

Hilding är av skiljaktig mening och anför:

Den militära grundutbildning som behandlas i remissen är i princip frivillig. Detta framgår – såsom majoriteten anfört – bl. a. av 4 § andra meningen som medger att kvinnan i och med att hon till viss myndighet meddelar sin önskan att avbryta utbildningen får göra detta. För tiden fram till ett eventuellt sådant meddelande föreslås hon emellertid bli underkastad tjänstgöringsskyldighet. Detta innebär bl. a. att hon – med den ändring som i remissen samtidigt föreslås i 21 kap. 20 § brottsbalken – blir att betrakta som krigsman och därmed underkastad straffbestämmelserna i nämnda kapitel. Häremot är i sak intet att invända.

Den föreslagna tjänstgöringsskyldigheten utgör emellertid enligt mitt förmenande ett intrång i den personliga rörelsefrihet varom stadgas i 2 kap. 8 § regeringsformen. Enligt 2 kap. 12 § regeringsformen får sådant intrång göras endast i form av lag. Av remissen framgår (avsnitt 2.2) att den i första stycket av förevarande paragraf föreslagna delegationen till regeringen avser att täcka den efter grundutbildningen följande utbildningstiden vid förberedande officersskola (FOS). De angivna reglerna i regeringsformen gör det enligt min mening erforderligt, att även tjänstgöringsskyldigheten under tiden vid FOS bestäms i lag, antingen i det nu remitterade förslaget – med den omredigering av lagtexten som följer därav – eller i en kommande proposition till riksdagen med förslag till utvidgning av lagens tillämpningsområde. Oavsett vilken av dessa lösningar som väljs bör i enlighet med det anförda den i första stycket föreslagna delegationsbestämmelsen utgå ur det remitterade förslaget.

Övriga lagförslag

Lagrådet:

Förslagen lämnas utan erinran.

FÖRSVARSDEPARTEMENTET

Utdrag
PROTOKOLL
vid regeringssammanträde
1980-10-23

Närvarande: statsministern Fälldin, ordförande, och statsråden Ullsten, Bohman, Friggebo, Mogård, Dahlgren, Åsling, Söder, Krönmark, Burenstam Linder, Johansson, Wirtén, Holm, Andersson, Boo, Winberg, Adelsohn, Danell, Petri

Föredragande: statsrådet Krönmark

Proposition med förslag till lag om militär grundutbildning för kvinnor, m. m.

Föredraganden anmäler lagrådets yttrande¹ över förslag till

1. lag om militär grundutbildning för kvinnor,
2. lag om ändring i brottsbalken,
3. lag om ändring i skadeståndslagen (1972: 207).

Föredraganden redogör för lagrådets yttrande och anför.

Lagrådet har i huvudsak lämnat de remitterade förslagen utan erinran.

Jag har inte någon invändning mot lagrådets förslag att byta ut ordet "önskan" mot "vilja" i 4 § lagen om militär grundutbildning för kvinnor.

Beträffande 9 § i samma lag konstaterar majoriteten av lagrådets ledamöter att det inte finns något grundlagshinder mot bemyndigandena i paragrafen och lämnar paragrafen utan erinran. Dessa ledamöter menar dock att det hade varit önskvärt att lagen hade fått reglera hela utbildningsgången fram till dess kvinnan kan få anställning i försvaret.

I lagrådsremissen har jag pekat på att utbildningen vid den förberedande officersskolan (FOS) är gemensam för kvinnor och män samt att det därför är mindre lämpligt att reglera den utbildningen i en författning som handlar enbart om kvinnors utbildning. Till detta kan läggas att det alltså pågår överväganden om detaljutformningen av utbildningen vid FOS. Jag är mot bakgrund av vad jag nu har anfört inte beredd att tillgodose lagrådets önskemål om en lagreglering av hela utbildningsgången.

Lagrådet har lämnat förslagen i övrigt utan erinran.

Utöver den ändring som lagrådet har föreslagit i 4 § lagen om militär grundutbildning för kvinnor förordar jag vissa redaktionella jämkningar i lagförslagen.

¹ Beslut om lagrådsremiss fattat vid regeringssammanträde den 2 oktober 1980.

Med hänvisning till vad jag nu har anfört hemställer jag att regeringen föreslår riksdagen

att antaga de av lagrådet granskade förslagen med vidtagna ändringar.

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och beslutar att genom proposition föreslå riksdagen att antaga de förslag som föredraganden har lagt fram.